

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української та світової літератур

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри

_____ Мельник Н. Г.
Протокол № _____
« ____ » _____ 2019 р.

Реєстраційний № _____
« ____ » _____ 2019 р.

**ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ РОМАНУ І. БАГРЯНОГО
«ТИГРОЛОВИ»**

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології
групи УАФ-м-18
другого (магістерського рівня)
спеціальності 014.01 Середня освіта
Українська мова і література,
додаткової спеціальності –
англійська мова
Масько Єлизавети Владиславівни

Керівник: доктор філологічних наук,
професор **Дмитренко В. І.**

Оцінка:
Національна шкала _____
Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Масько Є. В. Особливості поетики роману І. Багряного «Тигролови» : рукопис. Кривий Ріг, 2019. 70 с.

Магістерська робота присвячена дослідженню особливостей поетики роману І. Багряного «Тигролови». У ній окреслено генезу дефініції «поетика», проаналізовано специфіку формування поняття, різні підходи до визначення його структурних елементів, які є ключем до цілісного аналізу твору. Проведено огляд і виділено основні напрямки літературознавчо-критичних праць про роман «Тигролови». Виконаний проблемно-тематичний аналіз тексту з урахуванням ролі художніх засобів і прийомів, з'ясовано жанрову специфіку та особливості образної системи, яка втілена в сукупності персонажів і художніх деталей.

Ключові слова: поетика, роман, жанр, проблематика, тематика, образ-персонаж, художня деталь, художній засіб, прийом.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПОЕТИКИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ	7
1.1 Поетика як літературознавча категорія.....	7
1.2 Літературознавчо-критична рецепція роману І. Багряний «Тигролови».....	11
1.3 Жанр пригодницького роману в літературознавчому дискурсі.....	19
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ТЕМАТИЧНО-ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ РОМАНУ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ», ПРОВІДНІ ОЗНАКИ ЙОГО ПОЕТИКИ	29
2.1 Жанрова специфіка твору.....	29
2.2 Художнє втілення тематики.....	32
2.3 Проблематика роману та її реалізація.....	38
Висновки до другого розділу.....	41
РОЗДІЛ 3. ОБРАЗНА СИСТЕМА РОМАНУ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»	46
3.1 Образи персонажів у творі.....	46
3.2 Роль художньої деталі	56
Висновки до третього розділу.....	59
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	64

Вступ

Актуальність дослідження. У сучасному літературознавстві останнім часом приділяється значно менше уваги представникам української літератури першої половини минулого століття, які з ідеологічних причин були замовчувані в історії української літератури. Не є винятком і творчість І. Багряного, яка на сьогодні мало досліджується літературознавцями. І хоча вона тривалий час була в центрі уваги багатьох критиків та літературознавців, проте залишалось ще чимало лакун у його творчій біографії, й аналіз навіть найвідоміших творів є недостатньо детальним.

До аналізу його літературної спадщини звертаються М. Балаклицький [5], В. Дмитренко [15], М. Жулинський [16], Г. Костюк [28], Л. Михида [31, 32], М. Сподарець [48], М. Ткачук [50], О. Шугай [57, 58], Т. Яценко [60, 61] та інші науковці. Вони у своїх дослідженнях більшою чи меншою мірою торкаються питання аналізу роману «Тигролови» з різноманітних позицій, проте до цього часу не з'явилося наукової розвідки, яка б систематизувала здобутки дослідників різних часів і конкретизувала особливості поетики твору. Це визначає актуальність магістерської роботи.

Вивчення твору в шкільному курсі української літератури додає актуальності дослідженню, оскільки в шкільній практиці проектується загальна орієнтація на такі результати навчання, що забезпечили б учнів не лише необхідними знаннями, а й важливими компетентностями, які сприятимуть розвитку особистості та її повноцінній самореалізації у сучасному житті. Саме тому виникає потреба з'ясувати роль твору І. Багряного в освітньому процесі. Безперечно, ті теми й проблеми, яких торкався письменник, знайдуть своє відлуння в суспільстві XXI століття, а їх вивчення стане в нагоді в педагогічній діяльності.

Метою роботи є дослідження особливостей поетики роману І. Багряного «Тигролови». Досягнення поставленої мети продукує виконання таких **завдань**:

– здійснити огляд літературознавчих праць, присвячених вивченню генезису й формуванню поняття поетики художнього твору;

– з'ясувати стан літературознавчо-критичної рецепції роману І. Багряного «Тигролови» у сучасному літературознавстві;

– аналітично опрацювати дослідження, присвячені проблемі пригодницького жанру;

– дослідити особливості поетики роману І. Багряного «Тигролови» та своєрідність її вираження на всіх рівнях художнього тексту.

Об'єкт дослідження – роман І. Багряного «Тигролови»

Предмет дослідження – особливості поетики роману І. Багряного «Тигролови».

Джерельною базою магістерської роботи є праці таких науковців: М. Балаклицького [5], В. Дмитренко [15], М. Жулинського [16], Г. Клочека [19, 20], О. Ковальчук [22], С. Ковпик [23], М. Ткачука [50], Л. Михиди [31, 32], О. Утриско [52], І. Франко [53], О. Шум [59], Т. Яценко [60, 61] та ін.

Основні методи дослідження:

1) теоретичний аналіз (огляд наукової інтерпретації поняття поетики та її складників);

2) теоретичний синтез (узагальнення відомостей про сучасний стан вивчення твору І. Багряного «Тигролови», статус жанру пригодницького роману в літературознавстві);

3) описовий метод (опис особливостей використання письменником поетичних засобів і прийомів у досліджуваному творі);

4) пообразний аналіз (характеристика персонажів твору);

5) контекстуальний аналіз художніх текстів (визначення змісту та ролі художніх деталей у творі).

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній здійснено систематизацію результатів літературознавчих розвідок про роман «Тигролови» І. Багряного, зроблено спробу дослідити особливості поетики в системі на рівнях жанрової специфіки, тематики, проблематики, образної системи твору.

Під час дослідження було враховано взаємозв'язок цих елементів поетики, проаналізовано використання різних художніх засобів, за допомогою яких автор реалізував свій задум.

Практичним значенням отриманих результатів є безпосереднє використання їх у шкільній практиці при аналізі художнього тексту, у шкільному курсі «Українська література», при написанні учнівських та студентських науково-дослідних робіт, під час підготовки студентів вищої школи до практичних і семінарських занять.

Результати дослідження було **апробовано** у вигляді доповіді («Художня деталь у романі І. Багряного «Тигролови») на X Всеукраїнській студентській науковій інтернет-конференції «Східнослов'янська філологія: здобутки і перспективи» 25–26 квітня 2019 року в Криворізькому державному педагогічному університеті. За темою виступу опубліковано 2 статті: Масько Є. Художня деталь у романі І. Багряного «Тигролови». *Східнослов'янська філологія: здобутки та перспективи* : збірник матеріалів X Всеукраїнської студентської наукової конференції. Кривий Ріг, 2019. Вип. 11. С. 123–126; Масько Є. Особливості створення образу Григорія Многогрішного у романі «Тигролови». *Матеріали студентських наукових читань* : зб. наук. праць / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А., Вавринюк Т. І. та ін. Кривий Ріг, 2019. Вип. 6. С. 65–68.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури, який налічує 61 позицію. Повний обсяг дослідження 70 сторінок, з яких 64 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПОЕТИКИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

1.1 Поетика як літературознавча категорія

Погляди на поняття «поетика» здавна відрізнялися строкатістю. Це явище стало об'єктом вивчення у таких наукових галузях як філософія, семіотика, культурологія, архітектура, мовознавство, літературознавство тощо. Початок його дослідження перепадає на добу античності. Філософи намагались розглянути поетику, її генезис, становлення і розвиток структурних складників. Найбільш відомою працею цього часового проміжку є «Поетика» Аристотеля – трактат, присвячений теорії драми [3].

Серед наших співвітчизників, один із перших, хто розглянув поетику, – Ф. Прокопович. Його трактат «De arte poetica» містить поради для митців слова, вправи для поліпшення авторського стилю, обґрунтування засобів поетики та поняття художнього вимислу [39]. Ця робота є першою, де була зроблена спроба обґрунтувати теоретичні й функціональні особливості поетичної структури літературного твору.

На психофізіологічному началі поетики акцентує І. Франко у трактаті «Із секретів поетичної творчості». Він розглядає вплив 5 чуттів (зір, слух, дотик, смак, нюх) на психіку та зауважує, що в українській поезії майже відсутні образи запаху, а найбільш уживаним є зоровий образ. У праці також обмірковані закони асоціацій ідей, які є основним провідником до розуміння стилю письменника, роль свідомості й поетичної фантазії письменника [53, с. 54].

Проблемою витлумачення досліджуваного поняття займається Г. Клочек, У статті «Що таке поетика?» науковець наголошує, що «смісл будь-якого словосполучення, складовою частиною якого є слово «поетика», обов'язково стосується поняття художності» [19, с. 8], «...інший постійний

смысл...формується як «художня форма» [19, с. 9]. Автор також звертається до категорій «цілісність», «закономірність», «організованість», «структурність», «системність», «майстерність письменника» [19, с. 11], стверджує, що кожне з них розглядають у поетиці згорнуто, у вузькому сенсі. Дослідник в іншій статті також апелює до словосполучення «художній світ» як до структурного елемента поетики літературного твору: «Художній світ – потужний засіб впливу на читача, складник поетики твору – не стоїть поряд із «технічними» виражальними засобами. Художній світ – фундаментально-змістовий засіб, феномен, утворений подвійною інтенціональністю, витворений інтенцією митця, скоригований у процесі сприймання інтенцією реципієнта» [20, с. 14].

Г. Клочек пропонує розмежувати функціональну поетику за критерієм цілісності і підпорядкованості складників на такі групи:

- «поетика окремих компонентів;
- поетика окремого літературного твору;
- поетика окремого письменника;
- поетика окремого жанру;
- поетика літературної течії (школи, напрямку);
- поетика літературного методу;
- поетика літературної епохи;
- поетика національної літератури;
- поетика окремого регіону» [20, с. 14].

П'ять компонентів поетики (нарація, хронотоп, пафос, психологізм, жанр) виокремив М. Кодак [24, с. 67]. Дослідник наполягає на важливості авторської свідомості на формування поетики літературного твору. Цю ж думку він виголошує в монографії «Авторська свідомість і класична поетика» [25].

Аналіз мовно-образної специфіки твору як основу поетики розглядає А. Мойсієнко у статті «Поетика слова і світу» [33]. Такий вид дослідження має відбуватись із урахуванням ритміко-інтонаційних, жанрових особливостей, смислової, фонічної, граматичної організації структури тексту.

Як науку про стратегії й тактики літератури поетику вбачає американський мовознавець Дж. Каллер. На його думку вона «вивчає можливості мовленнєвих актів будь-якого типу» [18, с. 80]. Науковець вважає її системою поглядів, яка сформувалася колективно, є результатом досвіду минулих поколінь.

Поетику драматичного жанру вивчає С. Ковпик. Проте монографію дослідниці «Основні складові поетики української драматургії першої половини ХІХ століття» можна використовувати й під час роботи з прозовими творами, оскільки її погляд на досліджуване поняття універсальний. Термін «поетика» в цій роботі розглянуто як певну систему, яка має власні підсистеми: мікропоетика, макропоетика та поетика компанування, що містять інформацію про добір та використання темпо-ритмічних засобів, прийомів і значень окремих одиниць мовлення автора та персонажів, про процес і наслідки формування ситуацій, характерів, колізій, подій, сюжетів, фабул, тем, проблем та ідей тощо [23, с. 385].

Нещодавні літературознавчі дослідження (Л. Айзенбарт «Поетика: проблема тлумачення терміна» [1], Ю. Бродюк «Поетика в сучасному літературознавчому дискурсі» [8], О. Вялікова «Концептуальний зміст феномену «поетика постмодернізму» в контексті розвитку поетики як науки» [11]) в основному акцентують на історичному розвитку поняття «поетика».

О. Вялікова стверджує, що до постмодерністської поетики належать наступні категорії: «світ як хаос», «світ як текст», «свідомість як текст», «криза авторитетів», «інтертекстуальність», «авторська маска», «подвійний код», «пастіш», «симулякр», «дискретність», «нонселекція», «нарація» тощо [11, с. 240].

Тлумачення словників терміну, який ми досліджуємо, також є неоднозначними. Наприклад, праця Ю. Айхенвальда «Поетика» подає таку дефініцію: теорія поезії, наука про поетичне мистецтво, яка досліджує її закони, походження, форми та значення. Автор наголошує – як би не були важливими

історична та психологічна поетика, найголовнішою має стати філософська поетика, яка проникає у суть мистецтва [2, с. 633–636]

Літературознавці В. Лесин та О. Пулинець у «Словник літературознавчих термінів» тлумачать поняття «поетика» як один з основних розділів літературознавства – теорію літератури, але при цьому зазначають, що часто «поетикою називають, на відміну від теорії літератури, ту її частину, яка вивчає питання структури творів, їх композиції, поетичну мову та віршознавство, тобто питання форми літературних творів» [46, с. 324].

Енциклопедія «Українська мова» за редакцією В. Русанівського, О. Тараненко подає два визначення досліджуваної системи – на рівні макро- і мікропоетики. По-перше, поетика – розділ літератури, який вивчає закономірності розвитку літератури, до яких входять становлення й еволюція родів, жанрів, течій, напрямів та інших літературознавчих категорій. По-друге, це власне система художніх засобів [51, с. 499].

Н. Тамарченко витлумачує досліджуваний термін у словнику «Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий» як учення про виникнення, синкретизм, мімесис, образ, знак, символ, алегорію, види і форми літературного тексту; як «систему наукових понять, що є обґрунтованою з філософського і лінгвістичного поглядів та є адекватною своєму подвійному предметові – «художній мові» літератури і твору як висловлюванню цією мовою» [37, с. 182].

Заслугою авторки є встановлення низки завдань поетики: «виокремлення літературного твору як явища мистецтва з інших робіт письменства (вербальних висловів, які мають текст, що зафіксований у письмовій формі), роблячи висновок про його природу як художнього цілого; розрізнення творів словесного мистецтва і несловесних художніх творінь, визначаючи специфіку та межі можливостей мовного матеріалу; виявлення основних аспектів та елементів художньої структури, а також їх функцій, визначаючи типи творів; встановлення найважливіших етапів розвитку словесної художньої творчості; опис основних «художніх мов», які існують на різних етапах історії словесного

мистецтва; вивчення процесів і закономірностей літературної творчості: її генезу, історичну зміну художніх мов і типів літературних творів, а також трансформацію різних жанрів і їх структурних елементів» [37, с. 182].

Отже, аналіз праць дослідників поняття «поетика», дав можливість сформулювати власні критерії щодо цієї літературознавчої сентенції. У нашому дослідженні під поетикою ми будемо розуміти складну структурно організовану систему художнього твору, яка включає у себе такі елементи:

- світоглядна позиція письменника;
- авторський задум і його текстуальне втілення;
- ідейно-тематичний і проблемний аспект;
- особливості композиції;
- сюжет і сюжетні лінії;
- система образів;
- засоби творення образів;
- мовне багатство;
- роль художньої деталі.

1.2 Літературознавчо-критична рецепція роману І. Багряного «Тигролови»

Життя І. Багряного було сповнене драматизму, а його творчість відрізняється багатством форм, жанрів, сюжетів. Вона стала об'єктом дослідження лінгвістів та літературознавців пострадянського періоду й доби незалежності України. Її досліджують у контексті діяльності літературного угруповання та доби загалом – В. Дмитренко «Літературний дискурс «Ланки»-МАРСу першої третини ХХ століття» [15], Ю. Ковалів «Українська поезія першої половини ХХ століття» [21], З. Савченко «Романтика вітаїзму» (активний романтизм) в українській прозі першої половини ХХ ст.» [43] та ін. Присвячують окремі роботи М. Балаклицький «Іван Багряний: «Нова

релігійність» як конструктор художньої творчості» [5], Г. Костюк «Іван Багряний» [28], М. Сподарець «Іван Багряний – романіст (Проблематика та жанрово-стильова своєрідність)» [48], О. Шугай «Іван Багряний або Через терни Гетсиманського саду: роман-дослідження» [57], «Голгофа Івана Багряного» [58].

Роман І. Багряного «Тигролови» аналізували чимало науковців, і в багатьох їхніх працях він постає як яскраве зображення нескореності та самотності українського народу.

Зі спогадів «Зустрічі і прощання» Г. Костюка дізнаємося, що роман «Тигролови» був виданий під іншим іменем, навіть сам літературознавець не здогадувався, що автором твору є І. Багряний. Він уважав свого товариша поетом, і не зважав на декілька оповідань у доробку митця [27, с. 240].

Проблематика творчості І. Багряного знаходиться в колі наукових інтересів М. Сподарця. Літературознавець зазначає, що «Іван Багряний не ідеалізує дореволюційного життя українського народу, в якому він бачить злидні та безправність селянства, панування імперської влади чужинців» [5]

Вагомою для багрянознавства є вже згадана розвідка М. Балаклицького. Він обґрунтовує роль релігійного світогляду письменника у сюжетотворенні. У своїй ранній творчості (поетичні збірки «До меж заказаних» і «В поті чола» [обидві – 1929]) І. Багряний стоїть на протилежному боці від техногенної цивілізації. Така опозиційність перейшла й у прозові твори. Наприклад, у «Тигроловах» закладена думка, «що світ самопожираючої, суїцидальної цивілізації залишений Богом, відтак Григорій Многогрішний знаходить відпочинок, порятунок і відновлення фізичних та душевних сил у неходженій тайзі, серед огрому сонця й первісної природи» [5, с. 4].

В. Дмитренко у своїй дисертації наводить неоромантизм як стильову домінанту письменника, аналізує здобутки інших літературознавців. Дослідниця обґрунтовує ідейну спрямованість творів митця: «У своїй творчості, викриваючи радянську дійсність, І. Багряний моделює майбутнє як

певний ідеал, антитезу реальності» [15, с. 320], тобто письменник переосмислює історичні факти, адаптуючи їх до сучасності.

Щодо досліджуваного твору В. Дмитренко виголошує таку думку: «Через ліричні відступи, промовисту символіку втілюється в романі, як і всіх інших прозових творах І. Багряного, всепоглинаюча ідея перемоги добра над злом, що виходить з традицій української класичної літератури» [15, с. 322]. Вона вважає, що такий дисбаланс морально-естетичних категорій притаманний і зразкам усної народної творчості. Літератор дійсно використовує у своїх текстах фольклорні вкраплення задля створення колоритних образів.

Щирим захопленням твором сповнена стаття О. Ковальчук «Ми є. Були. І будем ми!»: «Роман чарує справжнім шармом пригодницького жанру: динамічним розгортанням подій, благородством поведінки головних героїв, їхнім умінням знаходити вихід з численних екстремальних ситуацій, торжеством справедливості» [22, с. 38]. Автор публікації аналізує поведінку головного персонажа: «Усю поведінку героя зумовлює могутня воля не просто до життя, а до життя, гідного людини. Доказами цього є бунтарство Григорія з юних літ, його непримиренність до більшовицького фарисейства, а при ув'язненні – постійне шукання й використання найменших шансів для виходу на волю. Саме тоді формується життєве кредо «Краще вмерти біжучи, ніж жити гниючи», вірність якому засвідчують вкрай ризиковані втечі на волю» [22, с. 39]. Самого ж І. Багряного називає «великим ерудитом, патріотом-романтиком, тонким етнопсихологом, вразливою душею», який «черпав для себе інформацію з героїчних сторінок вітчизняної історії та спілкування із сучасниками» [22, с. 37].

Морально-етичний аспект роману й родинні стосунки у творі досліджує Т. Яценко, яка стверджує: «Велике значення у вихованні молодого покоління має відіграти пригодницький роман Івана Багряного «Тигролови», в якому охоплено широкий спектр морально-етичних проблем, показано, що народна педагогіка найбільше опікується «людяністю» міжособистісних стосунків у сім'ї» [60, с. 30]. Твір Івана Багряного, як вважає дослідниця, є новаторським,

оскільки людина, родина та й сама нація зображенні «не лише як жертви тоталітарної системи, а й як морально тріумфуючі сили боротьби нескореного народу за своє визволення. Автору вдалося майстерно сполучити пригодницький жанр, національно родинну ідею та ідею сильної особистості» [60, с. 34]. Крім того, Т. Яценко зосереджує увагу на тому, що роман має елемент автобіографічності, але він є художньо узагальненим, піднесеним до рівня історичної типовості, що забарвлює твір у реалістично-романтичні тони [61, с. 30].

І. Рада зосереджує увагу на ідейній спрямованості твору: «За любов до Батьківщини – в'язниця, катування, концтабір, божевільня тощо. За полювання на патріотів, за їх катування та знищення – «шпали на ковнірі», «лички до погонів», високі посади» [40, с. 26]. Науковець також зауважує, що І. Багряний «торкався зарубіжного мистецтва» при написанні творів і вклав у це глибокий філософський підтекст, «який його дотепний та вдумливий читач зобов'язаний був збагнути» [40, с. 28]. Такий підхід до написання творів відповідає сучасним читацьким вимогам. Певно ніхто з нас не заперечуватиме, як важливо зараз утвердити культ високої духовності та моральності.

Основні мотиви творчості письменника визначає Л. Михида. Дослідниця звертається до архівних матеріалів і констатує, що в його кореспонденції в основному офіційні листи політичним, громадським, літературним діячам, які є свідченням плідної роботи на користь української справи. І це можна пояснити тим, що їхній автор керується великою ідеєю, яка надихає його на художнє слово [31, с. 192]. «Колеги, читачі, знайомі й зовсім сторонні люди ототожнювали І. Багряного з його автобіографічним літературним персонажем і хотіли бачити письменника таким же, як створений ним ідеалізований образ Людини-борця, що протистоїть власній долі» [31, с. 193].

Заслугою Л. Михиди є висвітлення подробиць історії написання твору в статті «Нові сторінки в історії написання роману І. Багряного «Тигролови». Із біографічних довідок дослідниця репрезентує інформацію про перебування письменника на Далекому Сході, знайомство й проживання в сім'ях

далекосхідних нащадків українців-робінзонів у Зеленому Клину. Спочатку він був висланцем, якому заборонили протягом трьох років проживати в Україні, а потім став каторжанином «БАМЛАГу» (табору Байкало-Амурської магістралі, залізниці, будованої силами ув'язнених). Першою спробою розповісти про переселенців була лекція літератора «Україна біля Тихого океану», у яку він вклав їхні спогади й описи їхніх родичів та очевидців [32, с. 328].

Безпосереднім поштовхом до написання «Тигролови» стала стресова ситуація. І. Багряного повідомили, що давнього товариша, А. Любченка, заарештували й шукають тепер його самого. Переховуючись, митець вирішив виконати обіцянку, яку він колись дав А. Любченку, – написати роман. Письменник під час їхньої давньої зустрічі експромтом виклав зміст твору, проте співрозмовник сприйняв це за жарт, бо для нього І. Багряний був виключно автором поетичних збірок [32, с. 328]. «Тигролови» – це дзеркало душі автора, відображення його непохитного патріотизму; художній витвір, народжений у скрутну годину, який став життєвим кредом усіх понівечених системою.

О. Подосінова у публікації «Втілення духовності Григорія Многогрішного в романі «Тигролови» І. Багряного» дає ґрунтовну характеристику головного персонажа, ґрунтуючись на працях інших дослідників. Наскрізною ідеєю статті є зображення туги Григорія Многогрішного за рідним краєм, його щирого патріотизму: «Юнака скрізь супроводжує журлива українська пісня, яку він чує з Батьківщини, у його серці живуть спогади про рідну землю. Можна передбачити, що Григорій не витримає довго своєї ізольованості, і повернеться за будь-яку ціну на Україну, щоб продовжити свою духовну боротьбу» [36, с. 334].

Своєрідність роману «Тигролови» окреслена в публікації В. Святовець: «Літературознавці та критики, а вслід за ними й учителі відзначають у політично наснажених творах Івана Багряного чимало різноманітних стильових принад, зокрема гостросюжетність, тонке і глибоке змалювання характерів, прописаність пейзажів, близькість до народної мови і до фольклорних джерел,

доречність фонічних засобів. Проте мало хто з них звертає увагу на вдало дібрані художні деталі та подробиці – психологічно місткі, реалістично-асоціативні, які часто-густо набувають символічного значення і є, сказати б, сюжетотворними» [44, с. 45]. Ми цілком погоджуємося із такою думкою й дотримуємося неї у своєму дослідженні.

М. Жулинський вбачає головним для письменника – «переконати читача, упевнити його в тому, що за будь-яких обставин особистість може і повинна бути Людиною. Навіть у череві оскаженілого від шаленого лету етапного ешелону, який несе у безвість, у забуття, мов на хвилі диявольської комети, таємничу легенду про зникнення душ. Хай один, лише один він, безумний сміливець Григорій Многогрішний, не змирився з приреченістю забуття в жахливій легенді про зникнення душ у пеклі концтаборів, збунтувався, вирвався з пащі цього дракона. Але це вже перемога людей, це вже свідчення нездоланності духу і можливості поборення оскаженілої потвори» [15, с. 642]. Літературознавець протиставляє образ потяга «Дракона» й «Тихоокеанський експрес нумер один», вказуючи на майже безкінечну різноманітність контингенту другого: «Ці новочасні любителі-тигролови-авантюристи, любителі екзотики, пройдисвіти, контрабандисти, розтратники і можновладні бюрократи поєднані в цій своєрідній екстериторіальній державі блаженної належності з професійними тигроловами, які вирушають на полювання за людьми в ім'я збереження пролетарської держави, чистоти її ідеології» [16, с. 642].

Про силу людського духу у творі пише М. Ткачук у роботі «Художній наратив прозових текстів І. Багряного». На думку автора статті, людина виявляє свої найкращі риси, коли бореться проти зла, коли долає великі труднощі, і саме це надає твору, попри доволі трагічні ситуації змальовані в ньому, оптимістичного звучання. Романтичне світосприйняття І. Багряного виявляється в тому, як він випробовує своїх героїв: чи здатні вони протистояти антигуманному режиму. «Ширий демократизм, інтимна духовна близькість до людини, майстерність соціально-побутових і психологічних характеристик,

художній аналітизм, виразний романтичний струмінь – усе це визначає художній наратив епіки митця. У художньому дискурсі його прози важливе місце посідає публіцистичність, це дозволяє провести паралель з художньою творчістю Юрія Смолича й Павла Загребельного. Як і вони, Іван Багряний вигадливий у мистецтві оповіді й сюжетобудування, сміливо застосовує різноманітні наративні засоби моделювання дійсності – реалістичну подробицю, образ-символ, біблійні й міфологічні алюзії, іронію, гротеск, сюрреалістичні вкраплення» [50, с. 366]. Новаторським М. Ткачук називає фольклорну основу: використання прислів'їв, приказок, народних дум, пісенної образності [50, с. 373].

На творчій майстерності автора твору зацентувала Н. Королюк: «Тільки великий талант митця створити країну чудес, у якій вмістилося два світи. Перший – світ пітьми, тут проживають тисячі обірваних, безправних, приречених, пригноблених істот, яких велетенська потвора везе на край землі, бо вони є загрозою для іншого світу – світу ілюзорного раю. Тут свої закони й привілеї, ними користуються авантюристи, пройдисвіти, контрабандисти, бюрократи. Їхній щасливий експрес везе в країну Ельдорадо. Ці два світи автор змальовує символічними образами двох драконів-експресів» [26, с. 25]. Ідеєю вона вважає «утвердження думки про неминучість перемоги добра й правди навіть у тому світі, де носіїв цих високих ідеалів позбавляють права на існування. Фізична смерть для таких людей – не поразка, вони стають переможцями духовно» [26, с. 26].

О. Утріско звертає увагу на літературно-критичні відгуки про твір, які одразу вирізняють його з жанрового боку, а також – з боку ідеології. «У відгукові Григорія Шевчука (Ю. Шереха) у львівському часописі «Наші дні», опублікованого майже одразу після виходу твору, акцентовано на національно-ідеологічній специфіці твору: «Роман – твір про мистецтво стріляти. Його автор стверджує жанр українського пригодницького роману, українського своїм духом. Усім спрямуванням, усіма ідеями, почуттями, характерами. Цим він творить нове слово в українському літературному процесі...». Вона припускає,

що саме галицька белетристика стала тим визначним фактором, котрий допоміг письменникові систематизувати набраний матеріал і вкласти в оболонку роману [52, с. 125]. Дослідниця порівнює «Тигролови» з романом Ю. Липи «Козаки в Московії»: «Григорій Многогрішний – це також козак у Московії, але такий, що в пеклі антисвіту знайшов втрачений на великій Україні український рай, взяв його в своє серце і поніс у Манчжурію» [52, с. 128].

У 2014 році, вийшла стаття «Збереження символічності назви роману І. Багряного «Тигролови» у іншомовних перекладах», автором якої є О. Шум. Дослідник наголошує, що, змінивши назву «Звіролови» на «Тигролови», письменник значно поглибив змістові акценти розповіді, адже «тигр – один із наймогутніших і найнебезпечніших диких звірів. Звіролови – це ті, хто організовував пошуки і ловив утікачів зі сталінських таборів смерті. Вони заганяли людину, наче звіра, ловили її, повертали до табору і вбивали на очах інших в'язнів, що мало бути пересторогою, попередженням усім, хто мріяв про втечу» [59, с. 251].

Цінні відомості про історію написання твору подає І. Романова. На її думку саме в «Тигроловах» можна простежити своєрідну ідейно-художню еволюцію творчості І. Багряного. За словами самого митця, поштовхом до написання твору стала суперечка з А. Любченком – чи може І. Багряний написати роман. [42, с. 146].

У публікації «Герой у протистоянні зі світом» І. Романова стверджує, що роман побудований на змаганні людини і системи. Один із найголовніших образів тоталітаризму, на думку дослідниці, є потяг. У «Драконі» відчутна атмосфера «загратованості»: «з одного боку, є символом фізичного обмеження людини в тоталітарному світі; з другого – це знак внутрішньої розбалансованості, втрати своєї самості, неспроможності змагатися з оточенням» [42, с. 193]. Проте І. Багряний у «Тигроловах» демонструє екзистенціальний парадокс: головний персонаж не ламається під тягарем влади, він намагається випробувати себе. Авторка статті наголошує, що такі вчинки є результатом української ментальності, нашого індивідуалізму [42, с. 193].

Також яскравим прикладом сильної особистості є сім'я Сірків. Полювання є не просто промислом, який годує, а й справою життя, яка вимагає сміливості, вміння переборювати страхи. Метафора полювання зображена в опозиції Григорій Многогрішний – Майор Медвин. Недарма, англійський переклад твору має назву «The hunters and the hunted» – «Переслідувачі і переслідувані», що точно передає його зміст [42, с. 195].

Дискурс героїзму знайшов своє відображення також у працях О. Шапошникової: «Героїчна тематика, без сумніву, є силовою точкою творів І. Багряного, адже сам письменник був від природи максималістом, який убачав своє покликання в подвижницькій діяльності» [56, с. 204]. Герой у творах письменника – маргінал, який сміливо виражає власні погляди, не боїться бути вигнанцем [56, с. 206].

Екзистенціальний аспект творчого доробку І. Багряного досліджує Н. Маланій. Він порівнює роман письменника «Людина біжить над прірвою» із твором Е. М. Ремарка «Час жити і час помирати». «І. Багрянний та Е. М. Ремарк письменники «вигнання», вони звертаються до екзистенційно зорієнтованого творення художнього буття персонажів як експлікації індивідуальної страдницької долі людини доби воєнних потрясінь» [30, с. 68].

Г. Богуславська та К. Сергієнко звернули увагу на образ хати в романі «Тигролови». Вони наводять описи будівлі з роману, обґрунтовують їх використання – «українці на чужині створили свій рідний світ, наповнений чистотою і гармонією» [6, с. 72].

З огляду праць вітчизняних літературознавців, присвячених дослідженню роману «Тигролови», стає зрозумілим те, що обрана нами тема не є розроблена в літературі досить широко і комплексно. Дослідники звертають свою увагу лише на окремі аспекти у творі, не систематизують свої дослідницькі здобутки. Ознайомлення з напрацюваннями літературознавців допомогло зорієнтуватись у подальшому аналізі роману «Тигролови» І. Багряного.

Загалом можна виокремити такі основні аспекти, які були дослідженні літературознавцями:

1) дослідження образної системи твору (М. Жулинський [16], О. Ковальчук [22], Н. Королук [26], О. Подосінова [36], М. Ткачук [50], Т. Яценко [60]);

2) ідейне спрямування «Тигроловів» І. Багряного (М. Жулинський [16], О. Ковальчук [22], Н. Королук [26], І. Рада [40], О. Утріско [52], О. Шум [59]);

3) показ художньої майстерності митця, що виявляється в застосуванні низки поетичних засобів (І. Рада [40], В. Святовець [44], М. Ткачук [50], Т. Яценко [60, 61], І. Романова [41, 42]).

1.3 Жанр пригодницького роману в літературознавчому дискурсі

У сучасному літературознавстві однією із найважливіших є проблема роману як літературного жанру. Вивчення його різновидів посилює інтерес дослідників до історико-літературознавчого аналізу цього поняття. Питання типології роману, на думку М. Храпченко, мають особливу наукову актуальність [54, с. 257]. Через це ми вважаємо важливим вивчення такого літературного феномену як пригодницький роман.

Пригодницька література часто постає як розважальна у працях науковців. На їхню думку, у порівнянні з іншими жанрами, вона має низький естетичний рівень. Критика не намагається з'ясувати, у чому полягає специфіка цієї літератури, пояснити її популярність серед читачів [35, с. 4].

Тривалий час неабияку популярність пригодницької літератури пояснювали зіпсованим або нерозвинутим читацьким смаком, але багато вибагливих читачів із любов'ю ставились до пригодницьких творів. М. Горький згадував своє дитинство, захоплення романами Густава Емара. Письменник писав своїй дружині: «Це, знаєш, вакцина була – вакцина від обломовщини» [12, с. 479].

Сьогодні існує потреба у пригодницькому романі. Про цей аспект психологи говорять у своїх наукових розвідках, що таким чином читач компенсує емоціональну недостатність у буденному житті [35, с. 3].

Б. Грифцов у роботі «Теорія роману» наполягає на необхідності вивчення специфічних законів пригодницького жанру, оскільки без них неможливо було б розтлумачити деякі дійсно серйозні літературні твори правильно, і таким чином не була б зрозуміла природа роману взагалі. Він пише про розходження думок читачів та дослідників. Поки одні твори вивчали, вважали атрибутом освіченості, а потім нерідко залишались на полицях недоторканими, інші зачитували до стертих сторінок [13, с. 13].

Складність добору визначення поняття «пригодницька література» полягає у тому, що не зовсім зрозуміло – з явищем чи з жанром маємо справу. У літературознавстві дуже часто можна зустріти вираз «жанр пригодницької літератури» або «пригодницькі жанри». Деякий час у якості синоніму до цього визначення застосовували словосполучення «авантюрна література», що ускладнювало розтлумачення змісту термінів [35, с. 6].

А. Цейтлін у статті «До соціології літературного жанру», розмірковуючи про природу жанру, відмовляється визнати цілісним жанром авантюрний роман, який виник у Давній Греції, був характерним для Середньовіччя, був розповсюджений в XVIII ст. і набув розквіту в французькій бульварній літературі. Літературознавець перелічує декілька типів роману, які історично склались, і, у свою чергу, вони, не дивлячись на велику функціональну роль пригод, залишаються окремими, самостійними жанрами і не можуть бути об'єднані одним визначенням [55, с. 9].

Відмовившись від терміну «авантюрний» у значенні «пригодницький», літературознавці не уточнили нову дефініцію. Лише деякі науковці роблять спробу її тлумачення. Наприклад, А. Наркевич дає таке визначення: «Пригодницька література – поняття, яке не має чітко окреслених меж, які принагідні для багатьох літературних жанрів, що об'єднані лише пригодницькою тематикою, фабулою або мотивами» [29, с. 973].

Інтерес до незвичайних ситуацій, пригод персонажа є характерним для всієї світової літератури. Із самої появи літератури, пригоди є постійним її компонентом. Так, підтвердження цього ми бачимо в «Одіссей» і в казках

«Тисяча та одна ніч». У грецькому романі пригоди є обов'язковими, оскільки вони грають провідну роль у сюжетотворенні. Г. Поспелов називає такі твори любовно-пригодницькими [38, с. 255], а Н. Гуляєв – авантюрно-пригодницькими [14, с. 140].

Лицарський, авантюрний, плутовський романи будувалися як романи пригод героїв. Ці події були своєрідною перевіркою якостей лицаря.

Вже в ХІХ ст. тема пригод природньо проникає в романтичний роман: перший – «Вільгельм Мейстер» Гете, який романтики вважали взірцем, наступний – в історичний роман Вальтера Скотта. Естетика романтизму з її тяжінням до виняткових ситуацій, зверхністю над сірими буднями, включала в себе неординарні пригоди незвичних персонажів [35, с. 7].

Реалістичний роман Ч. Діккенса 40-х років також містить пригодницький аспект, а слово «пригода» навіть винесене у заголовок творів.

Література ХХ ст. з її поглибленою увагою до внутрішнього світу людини доволі часто вводить у сюжет пригодницький аспект, як загострення обставин для розкриття характерів.

Так, пригоду вважаємо невід'ємним елементом поетики роману, але не кожен роман через це називають пригодницьким. Перед нами постає необхідність з'ясувати, як трактують поняття «пригода» філологічні словники.

У «Словнику української мови» за редакцією І. Білодіда досліджувану одиницю витлумачують як те, що трапилось, відбулось. Це тлумачення наближує лексему «пригода» до слова «подія». Проте якщо подія – це також і вагоме явище в суспільному та особистому житті, то пригода – низка раптових, неочікуваних ситуацій, у які потрапляє людина. [47, с. 594].

На наш погляд, відтінки значень «подія» та «пригода» є ключовими у з'ясування специфіки поняття пригодницького роману.

О. Олейнікова в дисертації «Жанр пригодницького роману і творчість Томаса Майна Ріда» наголошує на різниці елітарної (великої) літератури та масової, зокрема пригодницької. Для першої більш за все важлива подія. Саме вона розкриває стосунки між персонажами, відображає ставлення до дійсності,

визначає характер людини. У другій провідну роль грає пригода, яка у свою чергу не завжди розкриває персонажів глибоко, як подія. Така література бере до уваги випадковість і цим пропонує читачу своєрідну «гру» [35, с. 9].

Сучасне розуміння поняття пригодницької літератури почало формуватися в середині XIX століття, коли досягнення реалізму посприяли висуненню «маленької» людини на передній план, із усіма сторонами його життя – позитивними та негативними. Цей час позначений появою великої кількості творів, які є прикладом ілюстрації гострих міжкласових протиріч, зіткнень різних суспільних сил. Таку позицію можна прослідкувати у творах таких зарубіжних письменників як Ч. Діккенс і В. Теккерея. Ю. Кондратьєв описує цей період як кризу соціального роману. Він стверджує, що учні Діккенса та Теккерея так і не змогли відійти від зворушеного опису повсякденного життя в міщанській глушині. У літературі з'являються зразки, в котрих романтика незвичайних пригод була витіснена буденною. Якщо до цього для роману був характерний заголовок «Життя та пригоди», то, починаючи з другої половини XIX ст., твори цього жанру можна було звести до виразу «Життя без пригод» [17, с. 32–40].

Як відповідь на тодішню літературу, що позбавлена виразності та зображує звичайне, сіре життя, виникали твори, котрі пропонували читачам дивовижний світ, наповнений яскравими сюжетами, таємничими подіями. Головними персонажами таких історій ставали неординарні, сильні, красиві люди.

Новий тип роману з'являється в різних країнах. У Франції твори О. Дюма надають читачам феєрверк різноманітних подорожей гасконця, молодший сучасник Дюма, Г. Емар, продовжує традиції свого попередника. В Італії на межі століть з'являються роботи Сальгарі [35, с. 9].

Одним із перших на території України в цьому жанрі почав писати Г. Лужницький («Кімната з одним входом» (1930), «Гало, гало, напад на банк» (1935) тощо).

Більшість пригодницьких творів були випробувані часом й остаточно стали фактом історії літератури. Перед дослідниками постало завдання з'ясувати роль та специфіку таких зразків словесного мистецтва.

Важливість таких книг в історії літератури можна пояснити тим, що в умовах посилення ідеологічної боротьби, кризи культури закони та прийоми пригодницького жанру часто використовують для романтизації відверто аморальних «походеньок» персонажів, сумнівних подвигів колонізаторів і злодіїв.

На необхідності перегляду ставлення до пригодницької літератури наполягав Г. Марков на з'їзді УН письменників СРСР. Він зауважив, що є недооціненим виховний потенціал таких напрацювань [35, с. 10].

Поступово поняття пригодницької літератури активніше беруть до уваги в дослідженнях. Так, ще до певного періоду у словниках не зустрічається досліджувана дефініція. Уже пізніше у «Словнику літературознавчих термінів» (1965) з'являється повноцінна словникова стаття. Автори тлумачать пригодницький роман як «роман, сюжет якого насичений незвичайними подіями й характеризується несподіваним їх поворотом, великою динамікою розгортання» [46, с. 336]. Завдання виявити специфіку пригодницької літератури ставлять такі науковці: А. Бритиков, А. Вуліс, Л. Мошенська.

А. Бритиков у статті «Детективна повість у контексті пригодницьких жанрів» намагається вирішити проблему своєрідності такої літератури на матеріалі радянської прози. Він стверджує, що одну тільки структуру сюжету не можна вважати типологічною домінантою, оскільки з цієї точки зору поняття пригодницької літератури нівелюється. Літературознавець підкреслює, що тільки специфічний тип обставин, де відбувається розвиток дії, може визначати характер цієї літератури й робити естетично привабливим і цінним для безпосереднього сприймання читача новий, незвичний, життєвий матеріал [7, с. 408–412].

Стаття Л. Мошенської «Світ пригод і література» присвячена вияву головних художніх принципів пригодницької літератури в усіх її компонентах:

власне пригодницький роман, детектив, а також наукова фантастика. Авторка зауважує на тому, що недостатньо вивчене походження цієї літератури, її розвиток, особливість художнього світу, структура, зв'язок із елітарними творами. Науковець також зупиняється на провідних проблемах поетики. Л. Мошенська доходить до висновку, що світ пригод – «світ побудований за особливими законами». Тільки виокремлення цих законів дозволить розкрити це явище, його генезис та еволюцію [34].

А. Вуліс виголошує свою думку щодо пригодницької літератури у двох роботах. У 1978 році виходить стаття «Поетика детективу» [9], де дослідник говорить про відсутність теорії детективу. Автор має на меті встановити внутрішні закономірності жанру. У наступній роботі, «Пригодницька література: про теорію та практику» [10], А. Вуліс доходить до висновку, що пригодницька література – це такий «наджанровий жанр», який має такі підвиди: детектив, фантастика, пригодницький роман.

Сучасні літературознавчі розвідки наводять ознаки пригодницького роману. Т. Табунщик стверджує, що такі твори мають:

- «випадковий збіг як монтажна основа пригоди;
- раціональні мотивації як корегуючий елемент пригодницької композиції;
- реальний драматичний підтекст;
- атмосферу дива;
- сувору реалістичну вмотивованість;
- динамічну нестабільність;
- наявність моралі, своєрідного наставницького аспекту» [49, с 7].

На думку дослідниці, пригодницький роман – це розповідь про пригоди надлюдини, героя, характер якого розкривається поступово, коли він долає труднощі, стикається із могутніми ворогами, перешкодами та неодмінно виходить переможцем. Головний персонаж демонструє низку позитивних якостей: допомагає слабким, бореться за справедливість. У такій літературі найважливішим є характер персонажа, а не його зовнішній вигляд, тому іноді

центральною особою може виступати людина, яка не має фізичної переваги, але своєю винахідливістю, ерудицією та удачею долає будь-які негаразди.

Система персонажів таких творів є полярною, тобто вони розподілені на «позитивних» та «негативних». До позитивних належать герой і його друзі, до негативних – антипод героя та його оточення. Таке протиставлення свідчить про гуманістичну спрямованість пригодницького роману, про дотримання загальнолюдських етичних уявлень.

Стилістика такого жанру полягає у тому, що мова творів має бути живою, сюжет – насичений подіями, оскільки текст має захоплювати читача, тримати його в напрузі. Кількість описів зводять до мінімуму, переважає більше розповідна складова. Портрети та пейзажі в таких романах динамічні, оскільки вони готують до сприймання подальших подій. «Головним засобом характеристики героя стають його вчинки, у портреті ж увага акцентується на кількох яскравих прикметах зовнішності, деталях одягу, особливостях поведінки» [49, с. 8].

Дії у пригодницькому творі розгортаються переважно в інших країнах, незаселених островах («Острів скарбів» Р.-Л. Стівенсона), під водою («Двадцять тисяч льє під водою» Ж. Верна) або в космічному просторі («Аеліта» О. Толстого). Для досягнення мети (вразити читача, захопити його) письменник вводить загострення ситуацій, мотиви переслідування, викрадення, таємниці, відкриття.

Щодо форми твору, то «текст поділяється на глави, кожна з яких часто закінчується «на найцікавішому місці», у момент несподіваного повороту сюжету» [49, с. 9]. Митці прагнуть зобразити події якнайбільш достовірно, тому часто використовують реальні географічні назви, історичні події та персоналії, а також враховують одяг, особливі умови життя, специфіка мови, соціальний статус, які характерні для місця і часового проміжку, що зображені у романі.

Отже, жанр пригодницького роману пройшов дуже довгий та складний шлях формування. Тривалий час він уважався жанром масової літератури, його

протиставляли класичним зразкам, науковці не звертались до нього у своїх дослідженнях. Проте любов читача до пригод створила необхідність розгляду цього жанру як остаточно сформованого літературного явища.

Дослідники зіткнулись із проблемою тлумачення поняття «пригодницький роман», оскільки досить тривалий час його ототожнювали із «авантюрним». Перед науковцями постало завдання з'ясувати специфічні особливості таких творів, їхнє місце та роль у формуванні читацького смаку.

Зробивши аналітичний огляд літературознавчих праць нам вдалось виокремити такі характерні риси пригодницького роману:

- полярність образної системи, розподіл персонажів на позитивних та негативних;
- перевага внутрішніх якостей головного персонажа, зовнішні не мають особливої ваги;
- динаміка часопростору, зображення різних часів та місць;
- лаконічність викладу – нерозлогі, але динамічні описи готують читача до сприймання подій;
- утримання напруги – твір зазвичай складається з розділів, глав, які закінчуються на цікавому місці;
- правдоподібність тексту (використання реальних географічних назв, історичних подій тощо);
- випадковий збіг як основа пригоди, ефект несподіванки;
- мотив переслідування;
- романтизація;
- щасливий кінець;
- повчальний зміст твору.

Висновки до першого розділу

Становлення поняття «поетика» сягає корінням у часи античності, коли філософи намагались з'ясувати генезис, становлення та розвиток складових цього утворення. Це явище тлумачили за різних підходів, визначали його спочатку як художню структуру твору, а згодом – як окрему галузь літературознавства.

На сьогодні дослідження поетики вважають і частиною аналізу твору. Кожен науковець по-різному підходить до виділення її структурних елементів, тому ми синтезували результати їхніх напрацювань у таку систему складових: світоглядна позиція письменника (О. Вялікова, Дж. Каллер, Ю. Ковалів, Ф. Прокопович, І. Франко); особливості композиції (С. Ковпик, Н. Тамарченко); жанрові особливості (Г. Клочек, С. Ковпик, А. Мойсієнко Ф. Прокопович,); образна система та художні засоби (Г. Клочек, С. Ковпик, М. Кодак, В. Лесин, Ф. Прокопович, О. Пулинець, І. Чепіга); стиль письменника (Г. Клочек, І. Франко); мовні особливості (А. Мойсієнко, Н. Тамарченко).

Огляд літературознавчо-критичних праць, присвячених роману «Тигролови» І. Багряного, дозволяє нам зробити висновок, що попри наявність великої кількості праць, які торкаються проблеми аналізу цього твору, немає чітко структурованих напрацювань. Дослідники розглядають лише окремі аспекти твору, не досліджують його в системі.

Нам вдалося виокремити такі напрямки аналізу роману: дослідження образної системи твору (М. Жулинський, О. Ковальчук, Н. Королюк, О. Подосінова, М. Ткачук, Т. Яценко); ідейне спрямування «Тигроловів» І. Багряного (М. Жулинський, О. Ковальчук, Н. Королюк, І. Рада, О. Утріско, О. Шум); показ художньої майстерності митця, що виявляється в застосуванні низки поетичних засобів (І. Рада, В. Святовець, М. Ткачук, Т. Яценко, І. Романова).

Огляд літературознавчих праць про пригодницький роман дає підстави для висновків про те, що тривалий час у науковців існував певний стереотип:

пригодницька література не розрахована на інтелектуального читача, тому її оминали й у дослідницькій роботі. Через це пригодницький жанр майже два століття залишався без серйозного теоретичного обґрунтування. Завдання вивчити особливості пригодницького роману, його походження, становлення і розвиток мали такі філологи, як А. Бритиков, А. Вуліс, Л. Мошенська.

Аналіз здобутки вітчизняних та зарубіжних літературознавців дає нам можливість виокремити такі типові ознаки пригодницького роману:

- полярність образної системи;
- перевага внутрішніх якостей головного персонажа;
- динаміка часопростору;
- лаконічність викладу;
- інтрига;
- правдоподібність тексту;
- випадковий збіг як основа пригоди, ефект несподіванки;
- мотив переслідування;
- романтизація;
- щасливий кінець;
- повчальність.

РОЗДІЛ 2

ТЕМАТИЧНО-ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ РОМАНУ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ», ПРОВІДНІ ОЗНАКИ ЙОГО ПОЕТИКИ

2.1 Жанрова специфіка твору

Значна кількість дослідників твору І. Багряного «Тигролови» наголошує на пригодницькій домінанті твору й відносить його до відповідного різновиду роману. Спираючись на результати аналітичного огляду наукових робіт, що присвячені проблемі пригодницького жанру, ми виокремили його типові ознаки. Саме на цих елементах побудований подальший аналіз жанрової специфіки роману І. Багряного «Тигролови».

Перша ознака пригодницького роману, на якій ми наголошували вище, – це полярність образної системи, що втілена у протиставленні двох груп персонажів: позитивні, головним серед яких є Григорій Многогрішний, і негативні – Медвин та його оточення, загалом державна політична система. Цей пункт буде більш детально розглянуто в третьому розділі, який повністю присвячений аналізу системи образів.

Наступна особливість цього жанру – своєрідний хронотоп. Твір І. Багряного дещо відрізняється від канонічного пригодницького роману, оскільки письменник пише про сучасні йому реалії, а не використовує факти минулого чи вигадує події майбутнього. Час у досліджуваному романі зображено лінійно.

Притаманним для пригодницької літератури є подорож, яка в «Тигроловах» складає основу сюжету. Уже на початку твору автор вводить образ потяга, який є знаком довгої мандрівки. Проте ця поїздка є примусовою для головного героя, оскільки він був засуджений і засланий до Сибіру. Разом із ним сотні, тисячі політв'язнів, таких як і сам Григорій.

Після втечі, Многогрішний потрапляє до родини Сірків і дізнається про поселення, які мають назви українських міст – Київ, Чернігів, Переяслав тощо.

Разом із Грицьком Григорій вирушає в місто, яке знаходиться найближче до житла мисливців, полює на ізюбрів разом із своїми рятівниками в лісі й мігрує з Наталкою до Маньчжурії.

Описи у творі не завжди є динамічними і лаконічними. В уяві читача постають повні та яскраві зображення хати Сірків і міського життя. Ілюстраціями до характерних стилістичних особливостей пригодницького роману є епізоди про мисливство. Наприклад, момент, коли старий Сірко попрохав Грицька з'їздити конем по крейду: *«Гриць вже знав, про що йде. Метнувся до комори, а тоді скочив на буланого і подався через падь, туди, де ген під синьою сопкою, зіходячи на неї по сонячній галявині, стояли рядком старі високі кедри. Туди було щонайменше 600 метрів. Там зіскочив з коня і став щось ворожити... По якімсь часі веселий примчав назад»* [4, с. 75]. Дана цитата доводить, що автор акцентує увагу читача саме на швидкому перебігу подій, і цим наголошує на спритності й вправності персонажа. Пейзаж тут відходить на другий план, виконуючи роль декорації.

Лаконічність мови є ще однією особливістю роману. Особливо чітко це виявляється в описі автором емоцій і почуттів персонажів. Переважно він зображує їх через вчинки, розмови. Так, у діалозі Наталки та Григорія, який щойно вбив свого ворога, спостерігаємо широкий спектр емоцій – від рішучості, твердості характеру, до невпевненості, турботи: *«Гаразд. Чудесно. Дай мені твоїй вінчестер. На тобі цю гвинтівку. Вона теж не реєстрована, але... хай батько допильнує... Але стривай... Ну, добре. Ти зробив, як вважав за потрібне, добре, тобі видніше, але куди ти?! Куди ти підеш?»* [4, с. 215]. А далі через опис дій письменник ілюструє відчай Наталки від розлуки з коханим: *«Наталка враз нагло припала до нього і вибухнула буйним плачем. Безпорадно, по-дитячому. Ясно – це розставання. Це навіки. Боже мій! І поцілувала... Ой, як шалено! Все вклала в цей поцілунок, всю душу»* [4, с. 215]. Із поданого уривку стає зрозуміло, що розповідає про події третя особа, наче очевидець подій, який сам спостерігає за тим, що відбувається. Тим самим І. Багрянний дає змогу читачу побувати в ролі спостерігача й активно переживати події.

Письменник уміло тримає читача зацікавленим. Кожен розділ роману закінчується епізодами, які викликають бажання спитати – «а що далі?». Перша частина переривається на текст оголошення розшуку Григорія Многогрішного. У наступному розділі дії відбуваються вже в іншому потязі, «Експрес номер один». Автор пише про життя його пасажирів, репрезентує їх історії, які вони самі розповідають. Несподівано тут з'являється затятий ворог головного героя – майор Медвин і зав'язується сюжет переслідування.

Переломним стає момент, коли Григорій дізнається про те, що Медвин уже десь недалеко від нього, і гармонійне та мирне життя, яке було до цього, перетворюється на суцільний жах. Випадковий збіг обставин має тут важливе значення, адже саме напис на снігу *«Фійона Медвину Привіт передавала»* [4, с.199] стає вирішальними, хоча ці слова могли залишитися просто непоміченими.

Передостанній розділ закінчується епізодом, який здавалося б має стати фіналом у стосунках Григорія і Наталки, але в останньому розділі на читача чекає несподіванка – дівчина також вирішує тікати разом з коханим. Такі сюжетні повороти й стають важливою причиною любові читачів до жанру пригодницького роману.

У романі «Тигролови» автор створює ілюзію правдоподібності не тільки через майстерне зображення емоцій та здатність викликати співпереживання, а й через те, що І. Багрянний використовує назви реальних географічних об'єктів, які називалися вище. Персонажі твору згадують про історичну постать, Дем'яна Многогрішного, – гетьмана війська Запорізького. Автор уводить його в сюжетну канву, щоб створити ситуацію загадковості, інтригу про генетичний зв'язок Григорія з гетьманом. Читач несвідомо порівнює головного персонажа з представником українського козацтва.

Наступна типова риса пригодницького роману, яка виділяється у творі, – це його повчальний зміст. Не можна недооцінювати виховний потенціал «Тигроловів». Під час прочитання цього тексту в освітніх закладах, педагог має наголосити на основних проблемах, які в ньому порушені, та ідеї твору.

Афоризмом стало закінчення твору: *«Але – сміливі завжди мають щастя»* [4, с. 232]. Ці слова допомагають читачеві зрозуміти, що навіть у найскладніших життєвих ситуаціях не варто боятися й важливо не здаватися за будь-яких обставин.

Отже, роман «Тигролови» І. Багряного написаний із дотриманням більшості специфічних жанрових особливостей пригодницької літератури, до яких входять поляризація образів, динамічність сюжету, мотив переслідування, утримання напруги, повчальний зміст, надання достовірності. Диференційною ознакою саме цього твору з-поміж інших пригодницьких є відсутність часових зсувів, а також нечасті розлогі описи.

2.2 Художнє втілення тематики

Роман І. Багряного «Тигролови» – своєрідний «твір-суміш» про патріотизм, кохання, пригоди, втечу, переслідування, який зацікавлює читача багатоплановістю тематики, яскравістю зображення подій, наснаженістю художніх засобів.

У романі «Тигролови» І. Багряного виокремлюємо кілька основних тем, що висвітленні письменником. Однією з основних є тема туги за рідним краєм. Григорій, перебуваючи у Сірків у стані близькому до сну чує пісню *«Ой летять, летять три соколи через сад...»* [4, с. 50], яка нагадує йому про його сестру, рідну домівку. Саме українська пісня надає цьому епізоду виразності, показує особливості реакції українця на рідну мову й пісню. Юнака заспокоїло те, що, потрапивши на далекий край землі, він зустрів своїх співвітчизників, рідних людей [4, с. 52]. Сірчиха нагадує йому його власну матір. Випадково почута пісня дівчат, *«чайчине ячіння»* [4, с. 158], теж викликає згадку про Батьківщину, є своєрідним сигналом до подальших подій – появи людей, які шукають Многогрішного. Сумує за Батьківщиною й Сірчиха: *«Я часто згадую своє дитинство і рідну землю. А надто, було, мати моя. Дуже вона тужила за рідною стороною та з того, мабуть, і померла. Все мріяла і просила, щоб її*

відвезли вмирати додому, на рідну землю, на кладовище до батьків. Іноді й на мене находить туга, особливо, як згадаю матір» [4, с. 69].

Тема кохання (Григорій і Наталка). Протиставляються два типи закоханості: миттєвої й поступової. Григорій закохується майже з першої хвилини знайомства з Наталкою: *«Григорій посміхнувся: «Гарна...» Дівчина насупилась, набурмосилась і від того ще покращала. Яка вона хороша! Такої він, далєбі, ще не бачив. Якесь дивне поєднання надзвичайної дівочої краси і суворості. Гнучка, як пантера, і така ж метка, мабуть, а строга, як царівна. Він дивився на дівчину і почував себе ніяково, як школяр. Їй найбільше вісімнадцять років, а таке сердите»[4, с. 56].* Із наведеної цитати з тексту ми розуміємо, що порівняння *«почував себе ніяково, як школяр»* вжито для передачі стану закоханості Многогрішного. Той же вид художнього засобу автор використовує, щоб вказати на риси Наталки, які сподобались Григорію: *«гнучка, як пантера, і така ж метка, мабуть, а строга, як царівна»*, – він подумки описує її статуру, характер.

Дівчина спочатку не виявляє симпатії до Григорія, лише червоніє від того, що він їй каже: *«Гарна, кажу, моя пригода»*, – мовив журливо, кліпаючи очима. – *«Так як же, чорнява, тебе звать?»* Дівчина зовсім почервоніла, але не відвела очей, дивилась з-під насуплених брів, наче націлялась з рушниці: *«А так... Звуть-звуть та й покличуть. А ти звідки такий-о?»* [4, с. 221] Така реакція свідчить про виховання Наталки, оскільки та росла в традиційній українській родині, де дівчат виховують скромними, у спілкуванні з юнаками суворими, щоб ті не наважувались бути легковажними. Молода Сірківна ніяковіє, бо розмовляє з незнайомою людиною, до чого вона, можливо, не дуже звикла, бо живе у мисливських краях, де всі один одного добре знають. Коли Григорій вирішує тікати за кордон, Наталка, неочікувано для батьків, вирішує розділити долю емігрантки з коханим. До цього моменту Іван Багрянний майже не зображує інтенції Наталки, можливо, з метою підкреслення її невпевненості в почуттях. Сцена прощання з батьками навпаки вказує на рішучість дій дівчини: *«Тут увійшла Наталка. Пристібаючи на ходу діловито набійницю,*

вона увійшла виряджена, як на полювання. Брови рішуче зсунені, вуста стиснені. Бліда, як смерть, але спокійна. Стала посеред хати біля Григорія. «Куди ж це ти, дочко?!», – сплеснула мати руками. А батько примружив очі вражено. Наталка ж стала проти Григорія з непокритою головою і мить дивилася йому в вічі з мукою, запитанням... Мить коротку і мить безконечну... І знайшла там відповідь, – у тім погляді – в тій мішанині з любові, жалю і розгубленості від свідомості про нездійсненність щастя» [4, с. 221]. Письменник вписує рясну кількість художніх деталей («примружені очі», «рішуче зсунені брови», «стиснені вуста», «сплескування рук») і цим точно передає напруженість епізоду, шок і відчай персонажів. Епітети «*мить коротка і мить безконечна*» позначають стан людини у вирішальний момент, коли час перестає плисти за своїм звичним темпом. Тема полювання постає у творі центральною, яка посилюється проблемою свободи вибору.

Тема життя людини на лоні природи висвітлюється через опис хати Сірків, який насичений яскравими кольорами рослин. І. Багрянний використовує епітети («*в морі яскравої зелені, буйної і соковитої*» [4, с. 64]), метафори («*... гвоздики... змагаються з пишними тубільними саранками, ... що розгубилися ген скрізь по схилу річки і аж у ліс і перегукуються пишними кольорами серед безлічі інших квітів*» [4, с. 64]), порівняння («*двір не двір – вибитий плай*» [4, с. 64]), порівняння з персоніфікацією («*черемхи... стоять, як дівчата, запишались, завітчані*» [4, с. 64]). Неподалік селища Сірків протікає водоспад, який за місцевими легендами був дівчиною [4, с. 114]. Це фольклорне вкраплення романтизує образ природи, відбувається органічне злиття людини і природи, одухотвореної людською уявою.

Знаковим є зображення зв'язку Григорія Многогрішного та природи. Перебуваючи в лісі, він спілкується з тваринами, знаходить рослини, які можна споживати: «*Здорово! Часничина! Він зсипав горіхи на купу і рачки облазив увесь бур'ян навколо. Назбирав кілька таких часничин. І тоді взявся до горіхів, додаючи чудернацький часник. Чудесно! Горіхи з часником! Він їв, і обдурений голод помалу вицухав. Повертався спокій. Поверталась потроху сила. І не так*

від горіхів, як від тієї надії, від очевидного доказу, що ще не так кепсько» [4, с. 42]. Він відчуває себе частиною природи. Саме природа допомагає йому вижити, надаючи сил як фізичних, так і духовних. Григорій, шанобливо ставиться до неї, всіх створінь лісу, зокрема, коли він вибачається перед бурундучком, що взяв горіхи із запасу тварини.

Тема життя і побуту українців яскраво відображена у творі. Письменник активно використовує українські пісні, як складову буденного життя українця («*Та забілили сніжки*» [4, с. 7], «*Цілувалися ми із тобою один раз*» [4, с. 50, с. 216], «*Ой де б я із досадоньки пішла*» [4, с. 168], «*Ой, куди ж я тепер попала*» [4, с. 158], «*Запорожець, матінко, запорожець, вивів мене босую на морозець!..*» [4, с. 177]), підкреслюють драматичність світовідчуття головних персонажів твору.

І. Багряний подає розлогий опис побуту Сірків: «*У кутку рясніли образи, королівськими рушниками прибрані, кропило з васильків за Миколою Чудотворцем. Чорні страстяні хрести напалені на стелі...*» [4, с. 51]. Ікони в хаті були обов'язковими предметами оформлення житла, оскільки українці – народ віруючий, богобоязливий та високодуховний. Васильки (вони ж – волошки) дуже поширені на території України рослини, ростуть у посівах зернових культур. А кропило з волошок слугує оберегом хати. «*Різьблений мисник. Піч помальовано квітами, межі квітами – два голуби цілуються. Чи два соколи... Два соколи!*» [4, с. 55], – автор спеціально акцентував на тому, що зображено саме соколів, адже вони символізують духовну міць, завзятість, що притаманна сім'ї мисливців. «*Біля печі стоять рогачі й кочерги, пахне свіжопеченим хлібом. Все, як дома, тільки долівка не така – мощена з дощок і так вимита та вишкрябана, що аж мигтить...*» [4, с. 55] Свіжоспечений хліб є знаком добробуту, традиційною їжею української родини. Кожна художня деталь, що складають образи – архетипи, а саме ікони, соколи, піч, рушник тощо, вказує на етнічну самоідентифікацію Сірків, стереотипність мислення, дотримання традицій.

Тема смерті. Уперше до цієї теми автор звертається, коли Григорій Многогрішний ризикує й стрибає під потяг. Інші арештанти скидають шапки і схиляють голови, проводжаючи героя в останню путь [4, с. 11]. Потім, довго блукаючи лісом, юнак виснажується остаточно. Він марить, що знаходиться вдома, і мати тихенько співає, крутячи веретено: *«Мати ж моя пава, тепер я пропала, що ти ж мене туди дала, де я й не була...»* [4, с. 47]. Спів матері наче супроводжує його до рідної хати, але не тілом, а душею. *«Хтось у ньому, непокірний і бунтівливий, хоче підвести йому голову, але вона не підводиться. То її держить йому тутешній волохатий бог, лютий, скупий і ненажерливий; насідає на груди і не дає вже йому дихати...»* [4, с. 47], – використана міфологема «волохатий бог» відсилає нас до фольклорних сюжетів про злих лісових духів. Символ веретена зустрічається в багатьох культурах і уособлює плин часу, долю, а нитка, яку прядуть – це людське життя. Використання таких краплень у творі свідчить про застосування прийому міфологічної алюзії. Втретє Григорій знаходиться близько до смерті, коли його кусає отруйна змія [4, с. 147]. Також, тема смерті висвітлюється під час полювання, коли Григорій випадково пристрілює ізюбра. Образ ізюбра втілює образ сильної духом людини, яку загнали в кут, прирекли на смерть: *«Григорія наче хто враз шепенув ножем у серце: «Це ж ти! Це ж ти так... Зацькований... Ось так...»* [4, с. 150]; *«Зацькована, смертельно поранена тварина, не в силі видертися, в останній агонії піднімала голову високо і дивилась, дивилась здивованими вогкими очима на сонце... З ніздрів, разом з повітрям вилітали криваві росинки...»* [4, с. 150]. Образ кривавих росинок виступає в творі, як символ «замордованої, розчавленої, але не переможеної жертви» [4, с. 36].

Тема мисливського життя. Письменник подає описи мисливської зброї, знарядь праці Сірків, розповідає про деякі тонкощі ловлі тигрів [4, с. 207–208] і здобування пантів [4, с. 119–120]. Також Іван Багрянний зображує стосунки й між сім'ями мисливців. В епізоді, коли родини Мороза і Сірка зустрічаються, автор описує їх, як *«два роди – два древніх і славних роди навіть в такому океані, в таких безмежних нетрищах не змогли розминутися»* [4, с. 95]. *«Древні і*

славні» – такі епітети характеризують цих людей, як дійсно легендарних у лісах Сибіру. Сім'ї вітаються за звичаєм, виказуючи неудавану радість від зустрічі: *«Діди знявши шапки, урочисто чоломкались за тайожним, та й за козацьким звичаєм. А їх випереджаючи, туди ж жінки, озвучуючи вечір дзвінками поцілунками»* [4, с. 96]. Показником міцності мисливського братства є також той факт, що у лісі існують будиночки, де кожен мисливець може пожити деякий час, і ніхто з тих хатинок не краде нічого, бо всі один одного знають і поважають.

Тема міста у творі порушена побіжно. З тексту стає зрозуміло, що місто живе за своїми правилами, жорстко контролюється органами НКВД. Хабаровськ повен приїжджих людей: *«двадцятип'ятитисячники, хетагуровки, Червона Армія, що тут зветься ОКВДА, відряджені, контрактовані, інженери і так службовці... Всі отак мерзнемо, і всі ніби земляки чи знайомі. Смішний народ! Смішне місто!.. Смішний цей край ДВК!..»* [4, с. 176]. Зайшовши до таверни, Гриць і Григорій одразу потрапили в інший світ. Письменник тут використовує прийом контрасту: на фоні блідих, зморених людей хлопці виглядали дивно, наче персонажі героїчного фільму. Це протиставлення людини вільної, яка живе у гармонії з природою, і людини, що живе в лещатах сталінського режиму.

Тема солідарності втілена у ставленні арештантів до Григорія, вони не виказують його: *«Є така солідарність, є такий закон неписаний, є така арештантська мораль, що подібної до неї немає більше у світі, – мораль упосліджених, святиня арештантської дружби»* [4, с. 12]. Епітет *«святиня арештантської дружби»* використаний для того, щоб показати, що люди, які знаходяться в неволі, намагаються триматися один одного, допомагати товаришам, які потерпають від цькування і тортур конвоїрів: *«А з вагонів вилазили все нові й нові арештанти. Інших тримали попід руки... Вони вже негодні були йти, і їх друзі тримали попід руки, апатично і байдуже допомагаючи пройти останній пруг землі»* [4, с. 11].

Тема еміграції (як добровільної, так і вимушеної). Багато хто з українців переселявся в далекі краї із різних причин. Так трапилось і з Сірками: *«А пливли ж. З Одеси сіли... В якому пак? Ага, в 1887 році, навесні...»* [4, с. 68]. Попри те, що причина їх приїзду в Сибір була, ймовірно, не політична, але нова влада змінила їхнє життя не на краще: *«Жили ми, синку!.. Ну, а потім пішло все шкереберть... Десь прогнівили Бога. Нові часи, нові порядки. І настало таке, що люди за голови хапаються. Прийшла советська власть і все перевернула»* [4, с. 69].

Вимушено емігрувати мусять Наталка та Григорій, оскільки Многогрішного переслідують. У творі не подана конкретна причина арешту та погоні за юнаком, але читач розуміє, що таке трапляється з людьми, які немілі уряду. Втеча пари здійснює гвалт і на шпальтах газет розташовано їхні портрети з написом *«ВЕЛИКА ОЗБРОЄНА ДО ЗУБІВ БАНДА ВОРОГІВ НАРОДУ»* [4, с. 228], що показує справжнє обличчя влади, вона залякує, перебільшує дійсну загрозу. Після вдалої втечі дітей, до батьків надходить записка *«Живі. Здорові..»* [4, с. 231] У творі протиставляються минуле й сучасне життя персонажів.

Отже, тематика роману «Тигролови» доволі багата. Її письменник розкриває через конкретні образи, персонажів та за допомогою різноманітних художніх засобів (тропи, фольклорні вкраплення, міфологічні алюзії тощо).

2.3 Проблематика роману та її реалізація

Однією з основних проблем, яка порушена в романі «Тигролови» І. Багряного, є стан України у складі Радянського союзу: *«Григорієві серце стискалось. Хотілось йому сказати цій матері, що немає вже того тихого краю, України тієї, ясної сонячної. Що садки вишневі повирубувані, ріки збаламучені, стени сльозами обпосні, і небо ясне людям потемніло...»* [4, с. 70].

За першою проблемою виокремлюється й друга: вплив сталінських репресій на людей. Старий Мороз розповідав *«про колони виснажених*

арештантів на лютім морозі... Про безліч стероризованого, на повільну смерть приреченого люду, а надто про силу-силенну «своїх людей» – земляків з далекої тієї України нещасливої... Про голод і цингу... Про надлюдські терпіння і труд каторжний, а надто взимку, при 50-ступневому морозі напівголих, напівбосих людей, чесних трударів – полтавських, та катеринославських, та херсонських «куркулів», «державних злодіїв», суджених «за колоски», та й всяких «ворогів» – вчених, вчителів, селян і робітників, бородатих дідів і таких же бородатих юнаків, що й не розбереш, скільки людині віку... Про жорстоку смерть без похоронів, як худоби, – смерть від знуцання, голоду, пошестей і журби... Про здичавілих собак, що тягають мерзлі людські голови і руки межі бараками... Про чуті арештантські пісні і тугу без слів (бо давно виплакані)... Про неймовірні самогубства...» [4, с. 107].

Важливою у творі є й проблема переслідування, яка зав'язується в епізоді втечі Григорія Многогрішного з потяга: *«Диявол!.. Диявол!!! – кипів начальник етапу; беріг він – і не вберіг, пильнував, як ока, – і марно. І душила його скажена лють»* [4, с. 11].

Висвітлена проблема деградації країни: проквітало безладдя, усюди грабіж: *«із шатром занесуть, з живого шапку знімуть, а то й з головою разом»* [4, с. 113].

Проблема переселенців та репресованих, пов'язана з малою і великою Батьківщиною: *«І назви наші люди подавали тут свої, сумуючи іноді за рідним краєм: Київ, Чернігівка, Полтавка, Україна, Катеринославка, Переяславка тощо. Тут, де не поїдеши, – то з Києва виїдеши, а в Чернігівку приїдеши, з Чернігівки виїдеши – в Полтавку приїдеши, в Катеринославку, Переяславку...»* [4, с. 68].

Проблема жіночої долі на чужині – *«...дочки розкуркулених батьків, розкиданих по Сибірах... Рятуються від голоду й холоду, від безправ'я і смерті, – рятують життя ціною краси і молодості, ціною честі і материнського щастя...»* [4, с. 190].

Проблема збереження людяності в жорстких умовах є однією із наскрізних. Головний персонаж, не дивлячись на ліченні поранення, пережиті криваві тортури, не втрачає внутрішнього стрижня, залишається відданим собі й своєму народові, зберігає доброту та гідність.

Проблема добра і зла, що знаходить своє втілення в протиставленні образів репресованих і влади, Григорія Многогрішного і майора Медвина.

Проблема перемоги добра над злом. Григорій помстився за все, що скоїв Медвин, і зумів втекти з Наталкою, долаючи перешкоди, які влаштувало «зло», й здобути власне щастя.

Проблема жорстокості виявляється в кривавому побитті Григорія Медвином: *«Він йому виламував ребра в скаженій люті. Він йому повивертав суглоби... Він уже домагався не зізнань, ні він добивався, щоб той чорт хоч заскавчав і почав ридати та благати його, як то роблять всі»* [4, с. 34], – в ставленні наглядців до арештантів.

Проблема зради в подружніх стосунках. Фійона, дружина Петра Дядора, таємно зустрічалася з Медвином, який у свою чергу теж був одружений. Про їхній зв'язок ми дізнаємося з епізоду, де Григорій знаходить напис на снігу *«Фійона Медвину Привіт передавала»* [4, с. 199]. *«Фійона – це ж красуня, жінка того тунгуза, на прізвище Дядоров, краля писана. Росіянка. З старовірів. І дало ж йому звязати своє життя з чужинкою, та ще з такою! Та ба: вона – красуня, чиста тобі дворянка, як пава, – ну і погнався. І він її любив, Богу на неї молився, упадав біля неї, а вона... Ну, сказано, не пара. А вона до інших ірже, до своїх. До неї ж охочих – Боже мій! Гарна. І здорова, як кобилиця. Всі начальники, які в тих місцях бувають – чи то різні уповноважені, чи міліція, чи НКВД – всі там пасуться. А Дядоров місяцями дома не буває – промишляє все, трудиться. А як узнав, хотів її порубати. І начальників порубати. Забрали його, піддержали і пустили настрашивши...»* [4, с. 200].

Проблема морального й духовного падіння. Розгульний спосіб життя, пияцтво, ігроманія, безладні статеві стосунки, шахрайство – все це характеризує пасажирів експресу. Всі образи подорожуючих наче утворюють

кольоровий калейдоскоп, яскравий, мінливий. Автор перенасичує «експрес» образами, що конденсують всі негативні риси і вади тогочасного суспільства.

Наступною постає проблема патріотизму. Григорія було засуджено всього лиш за те, що любив свою Батьківщину [4, с. 215]. Йому справді було боляче згадувати про весь той жах, що коївся в Україні, про тих арештантів вимучених, про дівчат українських, котрі були змушені віддати найдорожче для жінки, щоб забезпечити собі існування. За любов до рідного краю страждав і його предок, гетьман Лівобережної України Дем'ян Многогрішний.

Проблема історичної пам'яті. Під час поїздки «Експреса номер один» один професор розповідав історії про перших політичних засланців Забайкалля: *«І було їх двоє, тих піонерів: навіжений протопон Аввакум... А першим був – бунтар і «ізмєнник» – «малоросійський» гетьман на ймення Дем'ян Многогрішний»* [4, с. 23]. Деякі історичні факти були відомі слухачам з пісень, але вони не знали про першого каторжанина – Дем'яна Многогрішного.

Проблема ризику власним життям. Засобом існування в Сірків слугує полювання на тигрів та інших небезпечних тварин. Щоденно вони ризикують власним життям, аби дістати здобичі на харчування або продаж. Старший син Сірків, Микола, помер, коли був на полюванні, тим самим зробив боляче своїй матері й рідним. Ця проблема в творі існує не просто в межах однієї сім'ї, а є болючим місцем багатьох українських сімей, які змушені виїжджати аби вижити.

Отже, перед нами постав досить широкий спектр проблем, які здебільшого знаходять своє відбиття через різні образи твору.

Висновки до другого розділу

Актуальною проблемою залишається визначення жанру роману «Тигролови» І. Багряного, оскільки кожен із дослідників знаходить ознаки того чи того жанрового різновиду.

Опрацювавши теоретичні джерела, ми дійшли до висновку, що досліджуваний твір ілюструє більшу частину характерних ознак пригодницького роману. Однією з таких особливостей є спроба втримати увагу читача за допомогою інтриги – кожен розділ закінчується на цікавому місці, а наступні епізоди перегортають уявлення читача про подальший сюжет.

Невід’ємною частиною роману «Тигролови» є подорож. На початку твору Григорій Многогрішний знаходиться в потязі, який везе ув’язнених на Далекий Схід. Він тікає, і втеча стає його щасливим квитком, завдяки якому він знаходить кохання. Тут же виявляється мотив переслідування, який і тримає напругу, змушує переживати за позитивних персонажів – Григорія та Наталку.

Проте, на відміну від канонічних творів пригодницької літератури, «Тигролови» мають розлогі пейзажі й описі побуту, які є важливими для створення цілісної сюжетної картини. Інші епізоди, такі як, наприклад, полювання, зображені динамічно, дія переважає над описом.

Вагомими є специфічні риси образної системи. Усі образи досліджуваного літературного зразка можна розподілити на дві полярні частини. Такий розподіл свідчить про дотримання загальнолюдських уявлень про морально-етичні категорії як добро та зло. Перше у творі завжди перемагає, і тому можемо говорити про повчальний зміст твору.

Виховний потенціал також полягає в порушених темах та проблемах у романі. Ми виокремили такі теми, висвітленні І. Багряним, що мають своє образне втілення:

1. Тема туги за рідним краєм зображено за допомогою пісень «Ой летять, летять три соколи через сад...» [4, с. 50], «Ой, куди ж я тепер попала» [4, с. 158], образів Сірків, Григорія, репресованих людей.

2. Тема кохання (Григорій і Наталка). Протиставляється два типи закоханості: миттєвої й поступової.

3. Тема життя людини на лоні природи висвітлюється через опис хати Сірків, який насичений яскравими кольорами рослин. І. Багрянний використовує епітети («в морі яскравої зелені, буйної і соковитої» [4, с. 64]), метафори («...»

гвоздики... змагаються з пишними тубільними саранками,... що розгубилися ген скрізь по схилу річки і аж у ліс і перегукуються пишними кольорами серед безлічі інших квітів» [4, с. 64]), порівняння («черемхи... стоять, як дівчата, запишались, заквітчані» [4, с. 64], «двір не двір – вибитий плай» [4, с. 64]).

4. Тема життя і побуту українців розкривається через описи предметів побуту Сірків: тут й ікони, і хрести, і королівські рушники, піч помальована квітками і пахне свіжоспеченим хлібом, але є й дещо, що протиставляється українському: «Все, як дома, тільки долівка не така – мощена з дощок...» [4, с. 55].

5. Тема передбачення подій, що відображена в реальному житті, а не уві сні як зазвичай (Григорій і Медвин).

6. Тема смерті. Зображення звичаю скидати шапку в пам'ять померлого, використання образа-символа веретена, змії, ізюбра (епітети: «зацькована, смертельно поранена тварина. Не в силі видертися, в останній агонії піднімала голову високо і дивилась, дивилась здивованими вогкими очима на сонце...» [4, с. 150]) й кривавих росинок.

7. Тема мисливського життя – полювання на диких тварин, мисливські звичаї, яких дотримуються Сірки.

8. Тема міста – збіжжя людей різних за родом діяльності, культурним рівнем. Загальний образ міста постає негативним: воно підконтрольне, але розбещене.

9. Тема солідарності втілена в ставленні арештантів до Григорія. Епітет «святиня арештантської дружби» [4, с. 12] використаний для того, щоб показати, що мораль для тих людей понад усе.

10. Тема еміграції знаходить відбиття в історії сім'ї Сірків. Протиставляється життя минуле і теперішнє.

11. Тема виживання за антигуманного режиму – протиставлення життя в репресованій Україні життю в тайзі.

Дослідження проблематики твору дало нам змогу виокремити ряд проблем:

1. Проблема стану України у складі Радянського Союзу розкривається за допомогою епітетів («тихий край», «Україна, ясна сонячна», «стеги сльозами обпоєні» [4, с. 70]), метафори («Григорієві серце стискалось» [4, с. 70]).

2. Проблема впливу сталінських репресій на людей. Письменник використовує такі художні засоби: епітет («Україна нещаслива» [4, с. 107], «надлюдські терпіння» [1, с. 107], «труд каторжний» [4, с. 107], «напівголі, напівбосі люди, чесні трударі» [4, с. 107]), порівняння («жорстока смерть без похоронів, як худоби» [4, с. 107]).

3. Проблема переслідування. І. Багрянний застосовує метафору «душила скажена лють» [4, с. 11], щоб передати злість, котру відчуває наглядач, коли дізнається про втечу Григорія Многогрішного.

4. Проблема деградації країни підкреслюється в тексті гіперболою: «з живого шапку знімуть, а то й з головою разом» [1, с. 113].

5. Проблема переселенців та репресованих відбита в образах людей, які від туги за рідним краєм давали українські назви містам та селищам.

6. Проблема жіночої долі на чужині втілена в образі дівчат, дочок тих батьків, «розкиданих по Сибірах» [4, с. 190], які заробляють на власному тілі.

7. Проблема збереження людяності в жорстких умовах (Григорій Многогрішний).

8. Проблема добра і зла (Многогрішний і Медвин).

9. Проблема перемоги добра над злом (Григорій і Наталка).

10. Проблема жорстокості. Медвин холоднокровно побивав Григорія так, що «повивертав суглоби» [4, с. 34] (гіперболізація).

11. Проблема зради в подружніх стосунках (Медвин і Фійона). Автор застосовує цілий ряд художніх засобів, щоб показати, що Фійона була дуже красивою жінкою, яка користувалася своєю популярністю і зраджувала чоловікові: епітети («краса писана» [4, с. 200]), метафори («А вона до інших рже, до своїх» [4, с. 200], «всі там пасуться» [4, с. 200]), порівняння («здорові, як кобилиця» [4, с. 200], «чиста тобі дворянка, як пава» [4, с. 200]).

12. Проблема морального й духовного падіння (пасажери «Експреса номер один»).
13. Проблема патріотизму (Дем'ян і Григорій Многогрішні).
14. Проблема історичної пам'яті полягає в забуванні народом про історичні події та людей, які вплинули на хід історії рідного краю.
15. Проблема ризику власним життям у роботі мисливця (Микола Сірко).

РОЗДІЛ 3

ОБРАЗНА СИСТЕМА РОМАНУ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

3.1 Образи персонажів твору

У романі «Тигролови» І. Багрянний створив низку найрізноманітніших образів. Центральним є образ Григорія Многогрішного. Для створення його цілісності автор використав наступні прийоми:

1. Авторська характеристика: в епізоді, де ми вперше зустрічаємо Григорія Многогрішного, автор репрезентує його як сміливу людину, яка не боїться своїх кривдників – *«... з кожною новою зупинкою все більше було розпуки і гніву в отім: «Бережеш-ш!?» і все більше сарказму та пекельної ненависті в отім: «С-собака!!» Все більше було туги і безоглядної рішеності на щось надзвичайне у власника того понурого голосу і тих мерехтливих очей. Клекіт зборканої, але не зламаної і не упокореної волі, що проривався зі стиснених щелеп, не відчував нічого доброго»* [4, с. 9]. Письменник попереджає читача, що Григорій не буде довго терпіти такі знущання. Основною домінантою його особистості, на думку автора, є бажання жити. Воно допомагає стерпіти знущання й пройти всі випробування, які на нього чекали: *«Так дерся навпростець, без доріг. І коли траплялись стежечки, уникав, а йшов просто, як цькований звір: боявся зустрічі з людьми. Забрюхувався в росі по самі вуха ранками і був мокрий, як хлющ, але не зупинявся. Сонце і швидкий руз осушували його. Він збивав ноги об пеньки й каміння, але не зважав, не відчував болю»* [4, с. 39], – так само він терпів біль, коли його жорстоко бив майор Медвін.

2. Інохарактеристика. Телеграма-блискавка про розшук державного злочинця-втікача містила таку інформацію: *«Юнак – 25 літ, русявий, атлет, авіатор тчк... Суджений на 25 років тчк...»* [4, с. 13]. Його активно пильнують у потязі, навіть *«сам великий начальник не їсть і не спить, все прибігає з поклоном»* [4, с. 7], що свідчить про те, що Многогрішний становить велику

загрозу для керівних кіл. З ненавистю про нього згадує майор Медвин: «...той маніяк утік з божевільні, куди його було запроторено внаслідок доконаного над ним слідства. Не дочекався й трибуналу – збожеволів; і то було приємно – то був би кінець. І він, майор (а тодішній слідчий), мав би собі спокій: з божевільні-бо є лише один вихід – у могилу. Так ні – втік! Той маніяк втік!.. Він був зовсім не божевільний» [4, с. 35], – це характеризує Многогрішного як людину здатну на все заради свободи.

Цілеспрямованістю Григорія захоплюється Грицько. Як похвала з його уст звучать слова про те, що він іде туди куди й собака не піде: «Я думав, що я йду вірніше, а він, виходить, як вовк...» [4, с. 100].

Про міцне здоров'я Григорія дізнаємося від Дениса Сірка: « – Ото... Це хлопець із наших! Скільки я його попотовк упоперек сідла, непритомного, при смерті, скільки днів тут зі смертю воює – і диви, живий!» [4, с. 52]. Силі Многогрішного дивується Наталка, коли той рве мотузку для речей: « – Ну... Таку віршовку – і порвав... От іще! – І не знати, чи то вона глузувала, чи здивувалась. Бо віршовка таки була ніби ж дебела. А далі вже глузливо: – Це ж ти ще не обідав!.. А що буде, як пообідаєш...» [4, с. 71].

3. Характеристика через дії й вчинки чітко виявляється в епізоді втечі на яку він наважується не зважаючи на суворий нагляд: «Стрибнув у певну смерть, але не здався. 99 шансів проти одного було за те, що від нього залишаться самі шматки, але стрибнув» [4, с. 11], – бо йому «ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи» [4, с. 12]. Своїм вчинком Григорій дав надію іншим поневоленим: «Давно розчавлена людська гідність підводилась рвучко...» [4, с. 12]. Він – сильна духом людина: його били, мордували, «його вже носили на рядні, бо негоден був ходити» [4, с. 34], – але «мовчав презирливо» [4, с. 34].

Він власноруч убив ведмедя й тим самим врятував Наталку [4, с. 48]. Тобто він перш за все думає про інших людей, про надання їм допомоги, навіть коли сам знаходиться за крок до смерті.

Многогрішний з болем згадує про своє арештантське минуле: «Григорій слухав, зціпивши зуби, понуро, і сон тікав від нього. Він до болю чітко уявляв ті

арештантські колони і цілу ту, колосальних масштабів, арештантську трагедію, цілу ту пекельну епопею того прославленого Комсомольська... А в уяві зринало пережите самим... Брязки тюремних затворів... Зойки мордованих... Етапи...» [4, с. 106]

Ситуація з ізюбром, якого Григорій не залишив живим, що тварина не мучилась, коли його вовки будуть їсти живцем, свідчить про його любов до тварин і здатність до співчуття. Чоловік пішов, *«а в очах йому стояли сльози»* [4, с. 150].

Помста Многогрішного Медвину є однією з найскладніших сцен твору. Він знайшов свого ката й вистрелив у нього зі словами: *«Тут... я тобі... й рев, тут я тобі й трибунал!»*. Проте Григорій зрозумів, що з цією помстою втратив дуже багато, однак не помститися не міг. Він залишив на снігу повідомлення: *«Судив і присуд виконав я – Григорій Многогрішний. А за що – цей пес сам знає»* [4, с. 214]. За законами пригодницького жанру герой має подолати свого ворога.

4. Самохарактеристика. Через сильний голод він ладен був убити маленьку тваринку, але зазнав невдачі, проте знайшов домівку бурундучка й взяв звідтіля горішки: *«...з усіх злочинів, сотворених мною за життя, – це найбільший і за це варто приліпити мені двадцять п'ять років»* [4, с. 43]. Про свою вправність у поводженні зі зброєю Григорій говорить: *«на всякій зброї, як кажуть, зуби з'їв»* [4, с. 77].

5. Мовна характеристика персонажа. Мовлення героя насичене прислів'ями та приказками, крилатими висловами. Влучно письменник поєднує фразу *«Вперед, Робінзоне!»* [4, с. 43] з козацьким прислів'ям *«Бог не без милості, козак не без щастя»* [4, с. 43], тим самим показуючи завзятість головного героя, його козацьку вдачу. Коли йому дали нову зброю, він промовив: *«Не святі горшки ліплять»* [4, с. 75], – тобто всьому можна дати раду.

Образ Медвина був створений І. Багряним за допомогою таких прийомів:

1. Авторська характеристика: *«...чорнобривий, з м'ясистим носом, віком понад тридцять літ, – майор ОГПУ – НКВД»* [4, с. 27]. *«Майор виглядає, як*

саме втілення могутності, сили і гонору своєї «пролетарської» держави. В цілیم експресі не тримається ніхто так гідно, так незалежно і гордовито, ба навіть трохи презирливо, з таємничою міною і нерівним почуттям вищості» [4, с. 28]. «Він – мисливець на людей. Такого полювання, якого він сам є і був майстром, не зрівняти ні з ким іншим» [4, с. 28].

2. Характеристика через дії й вчинки. Медвин ненавидить Многогрішного і боїться водночас: «Він йому виламував ребра в скаженій люті. Він йому повивертав суглоби... Він уже домагався не зізнань, ні він добивався, щоб той чорт хоч заскавчав і почав ридати та благати його, як то роблять всі... Авжеж! Дивиться виряченими очима – і тільки» [1, с. 34]. Таке ставлення до людини – найвищий рівень жорстокості.

Медвин – психічно нестабільний, його турбує тривога за власне життя, страх бути схопленим після всього скоєного над арештантами: «Може, від зайвого хмелю, а може, від нервового тремтіння, що йшло, як мороз, поза шкірою. То знайоме йому, відколи він попсував собі нерви на тій роботі... Наливав коньяк тремтячою рукою і жлоктав. А асоціації напирали, як вода крізь прорвану греблю... Наврочив диявол! Після того мовби наврочив. Він пригадує ті задушливі безсонні ночі, що тільки йому одному відомі. І маячіння в них... Це в нього, що мав нерви, як мотузки, – і маячіння... Він боявся, нарешті, сам спати – і одружився. А одружившись, утікав геть на люди, боявся ночувати вдома...» [1, с. 35].

В останні хвилини свого життя «Медвин – бравий герой і грізний суддя та володар душ людей і плюгавий злодюжка, порушник закону нетрів, – стояв і тіпався...» [4, с. 213], – він – мисливець, якого тигр загнав у кут, не залишаючи ніяких шляхів відступу.

Образ Дениса Сірка.

1. Авторська характеристика: старий Сірко постає перед читачем таким: «...не дід, а вусатий дідуган, дебелий, високий, червоновидий, волохаті груди випинаються з білої пазухи. На ногах ічаги, на голові пропотілий кашкет,

ватяні штани на нім, дарма що така спека, при боці мисливський ніж, а коло сидла в переднього коня приторочена гвинтівка» [4, с. 72].

2. Інохарактеристика. Сірчиха розповідає Григорію про чоловіка: *«Він хоч не говіркий, та іноді й на нього находить балакучка» [4, с. 67].*

3. Характеристика через дії й вчинки. Мисливець гостинний, приймає Григорія як власного сина: *«Я ще не знаю, хто ти, але моя хата – твоя хата» [4, с. 54].*

Образ Сірчихи письменник зображує за допомогою таких прийомів:

1. Інохарактеристика. Григорій, поспілкувавшись з жінкою, міркує: *«У неї така ж усмішка, як і в дочки. Яка вона була, як була молодю? Авжеж, мабуть, така, як Наталка. Атож. Недарма-бо в такому краю, забившись на кінець світу, та після всіх злигоднів, в тяжкому змаганні з цією дикою природою так збереглась. Їй понад п'ятдесят років, а вона виглядає ще молодю й бадьоро. І голос у неї такий, як у дочки, тільки не такий гострий, якийсь тепліший, ближчий. Такий, як у всіх матерів там, за двадцять тисяч кілометрів звідси. Але не Київський.» [4, с. 66].*

2. Характеристика через вчинок, дію. Вона хоче щастя своїй донці, тому саме вона перша підтримала Наталку, коли та вирішила втекти з коханим [4, с. 221].

3. Про особливості мовлення Сірчихи зауважує Многогрішний: *«Григорій міг посперечатись з ким завгодно, що вона полтавка з кореня, – м'яко вимовляла «л», як усі жінки на Полтавщині, щось середнє між «л» та «ль»...» [4, с. 66].*

Микола Сірко – померлий син Сірків. Дізнатися про нього можемо за допомогою інохарактеристики (зі слів матері): *«Грицько от здоровий та красний, а то ще міцніший і кращий був. А сили було як у діда покійного, у старого Сірка колись: підкову розгинав руками граючись. І привітний, і безжурний, як оця ось. Він її вибавив і всього навчив, мабуть, і сміливості тієї..» [4, с. 66].*

Гриць Сірко.

1. Авторська характеристика: *«...високий, як батько, дебелий красень. Молодий – років 25. На ньому військовий, старенький френч. На ногах ічаги, на голові набакир кепка, а з-неї буйний чуб кучерявиться. При боці – ніж, а за плечем новенький дробовик»* [4, с. 72].

2. Характеристика через дії, вчинки. Грицько – обізнаний мисливець, котрий знає багато чого про полювання, про місцевість, де жив: *«Григорій про все розпитував, а Грицько охоче розповідав, виказуючи величезну, своєрідну обізнаність мисливця-натураліста в усіх питаннях топографії, географії, рістні й звірні, техніки мисливської і рибальства, стрілецької справи і траперства. Це – дитя нетрів. І він, далєбі, і сам не знав, як би він почував себе десь в інших умовах»* [4, с. 88].

Коли видається вільна година, співає із сестрою пісень [4, с. 50], що характеризує його, як людину духовно розвинену.

Наталка Сірко – наймолодша дитина в сім'ї. Автор вдається до таких прийомів для створення цілісності її образу:

1. Авторська характеристика: *«Чемність для неї така ж вроджена риса, як і краса»* [4, с. 62]. У дівчини неабиякий талант до співу: *«У Наталки був хороший, сильний голос. Вона вела свою партію, як прошиву золота шила. Сміливо, щиро, як і все робила так»* [4, с. 135]. Гоноровитість Наталки І. Багрянний передає словами: *«Замкнула вуста і так глянула очима»* [4, с. 62], – перефразовує фразеологічну одиницю «ані пари з вуст».

2. Інохарактеристика. Про характер дівчини, її зовнішність, навички неодноразово думав Григорій Многогрішний: *«Якесь дивне поєднання надзвичайної дівочої краси і суворості. Гнучка, як пантера, і така ж метка, мабуть, а строга, як царівна»* [4, с. 65]. *«Вона навіть не розуміла, яка вона чарівна, безперечно не розуміла. А от така, як ота рослина дивна, що ти її торкнеш рукою, а вона аж повернеться і напустить тонюсіньких колючок у руку. І це дівчина-звіроловка, переможниця страхіть усяких!»* [4, с. 65]. *«Ось вона, козака кров! І ось вона – найвищий вияв не тільки жінки, а й взагалі*

людини його крові. Така юна й квітуча – і така сувора, гантована і гонориста» [4, с. 62].

Її мати відзначає, що дівчина смілива й відважна: *«І пре туди, куди й чоловік не насмільється. Ніч, північ, чи мороз лютий, чи злива страхітна, – байдуже. Звели їй до відьми в зуби полізти – і полізе»* [4, с. 66].

3. Самохарактеристика: її нелюбов до пустих балачок вона виражає словами: *«Я сьогодні набалакалась, аж язик мені спух з незвички»* [4, с. 64].

4. Розкриття персонажа через дії й вчинки. Дівчина має феноменальний слух, оскільки вона почула Заливая ще задовго до прибуття батька й брата [4, с. 71]. Вона слухняна, допомагає батькам. Наталка не одразу зрозуміла, що закохана. Лише коли вона дізналась про нелегку долю Григорія, вона дала волю своїм почуттям і попрохала в батьків, щоб вони благословили молодих [4, с. 221].

5. Мовна характеристика. Оскільки Наталка виросла в лісі, в оточенні лише рідних для неї людей, для неї була притаманна певна неосвіченість, що проявлялася в не змозі вимовити складні для неї слова: *«Ага – кон-н-стр-рук-тор?! Чи так? Боже, язик можна звихнути»* [4, с. 111].

На окрему увагу заслуговують образи потяга «Дракона» і «Експреса номер один». І. Багрянний використовує прийом авторської характеристики, щоб повною мірою відбити стан суспільства на той час.

В образ потяга «Дракон» письменник вклав образ самої тоталітарної держави. *«Шістдесят коробок-вагонів – шістдесят суглобів у дракона. Спереду вогненоока голова – велетенський двоокий циклоп – надпотужний паротяг «Й.С.» (Йосиф Сталін). Ззаду такий же надпотужний паротяг «Ф.Д.» (Фелікс Дзержинський). На тендері прожектор – довгий вогненний хвіст. Біля кожного вагона – щетина багнетів. Наїжився ними дракон, мов їжак...»* [4, с. 4]. *«Іноді бахає постріл... другий... То вартовому ввижається зрада чи втеча, і він несамовито, пронизливо кричить і стріляє навмання у метушливі тіні смерек і стовпів»* [4, с. 5]. Цей потяг прямує далеко в Сибір, відірвавши тисячі людей від їхніх сімей: *«Тисячі завинених в дрантя і коци і*

так напівголих, викинутих з вітчизни, з родини, з спільноти, погноблених, безправних, приречених... Та ніщо їх не зворушувало, ніщо не лякало. Вони були тупі і байдужі, виснажені, дивились просто себе на воду... Кияни, полтавчани, кубанці, херсонці... – діти іншої, сонячної землі і іншого сонячного моря» [4, с. 10], – збірний образ репресованих з різних куточків України.

Протилежним до образу «Дракона» є «Експрес номер один»: опис його істотно відрізняється. *«У м'яких купе мрійно і затишно. Заставлені квітами, набиті валізами і патефонами, осяяні світлом різнокольорових абажурів, вони були заселені експансивними і горластими мешканцями різного віку й статті. Цілий експрес був набитий ними, створюючи окремий світ – світ на колесах» [4, с. 14]. Ним подорожують різні верстви населення, «все те різне віком, фахом, статтю і уподобаннями, але все тут має спільну рису – рису шукачів чогось і збігів кудись,– рису шукачів щастя і збігів у невідоме» [4, с. 15]. «Працівники органів «революційної законності» і контрабандисти... І літні «відповідальні» панії, і ексцентричні, але так само «відповідальні» панни, чи то пак «товаришки» пані і «товаришки» панни з коханцями й без коханців, з портфелями і без, з партстажем і без... Закохані «кішечки» і ще більш закоханні «котики»...» [4, с. 14]. Тут же зустрічаємо порівняння пасажирів з тиграми [4, с. 18]. Тигр – «страшне божество, смугасте шкірою, а ще смугастіше репутацією» [4, с. 19]. В експресі не тільки чесні люди, а й представники кримінального світу [4, с. 14].*

Коли два потяги перетнулися, пасажири експреса почали викидати речі, одяг, гроші з вікон, чи то як в знак підтримки співвітчизників, чи то для розваги. *«Експрес летів божевільно, нестримно. І так само нестримно текли в когось сльози в замкненому, м'якому купе вагона» [4, с. 27] (характеристика за дією, вчинком).*

Отже, у романі «Тигролови» І. Багряного образи умовно можна розподілити на дві групи за рисами, які увиразнюються художніми засобами:

1. Позитивні персонажі (Григорій Многогрішний, Сірки, репресовані).

Григорій Многогрішний – сміливий, не боїться йти проти кривдників (автор виражає цю рису в епітетах: *«пекельна ненависть»*, *«безоглядна рішеність»*, *«понурий голос»*, *«мерехтливі очі»*, *«зборкана, але не зламана і не упокорена воля»*), не здається, зіштовхнувшись з великими труднощами (порівняння: *«йшов, як цькований звір»* [4, с. 9], *«був мокрий, як хлющ, але не зупинявся»* [4, с. 9], – гіпербола: *«забрюхувався в росі по самі вуха ранками»* [4, с. 9]), фізично витривалий, цілеспрямований, має міцне здоров'я (окличне речення: *«...скільки днів тут зі смертю воює – і диви, живий!»* [4, с. 52]), дуже сильний фізично (у формі доброго сміху: *«Це ж ти ще не обідав!»* [4, с. 72]) і духовно (епітет: *«мовчав презирливо»* [4, с. 34]), не залишить іншу людину в біді, переживає за український народ (епітет: *«пекельна епопея»* [4, с. 106]), здатен до співчуття (фразеологічна одиниця, метафора: *«в очах сльози стояли»* [4, с. 150]).

Денис Сірко – старий мисливець (*«вусатий дідуган, дебелий, високий, червоновидий»* [4, с. 72]), не говіркий, але *«іноді й на нього находить балакучка»* [4, с. 67] (метафора), добрий, гостинний (поширений зворот: *«моя хата – твоя хата»* [4, с. 54]).

Сірчиха – чуйна, любляча мати, виглядає молодо, не дивлячись на її справжній вік (епітет: *«виглядає ще молодо і бадьоро»*[4, с. 66]) і на складні умови (епітети: *«тяжке змагання з цією дикою природою»* [4, с. 66]), має приємний голос (автор порівнює його з голосом її дочки і голосом матерів з України: *«І голос у неї такий, як у дочки, тільки не такий гострий, якийсь тепліший, ближчий. Такий, як у всіх матерів там, за двадцять тисяч кілометрів звідси»* [4, с. 66]).

Микола Сірко – хлопець міцної статури. І. Багрянний порівнює його з Грицьком (*«Грицько от здоровий та красний, а то ще міцніший і кращий був»* [4, с. 72]), гіперболізує його силу (*«підкову розгинав руками граючись»* [4, с. 66]) *«і привітний, і безжурний»* [4, с. 66].

Гриць Сірко – *«високий, як батько, дебелий красень»* [4, с. 72] (порівняння). Епітет *«буйний чуб»* [4, с. 72] свідчить про юний вік персонажа, а *«дитя нетрів»* [4, с. 72] про його знання лісу, про те, що він там виріс.

Наталка Сірко – чемна та красива, має хист до співу (порівняння: *«вела свою партію, як прошеву золота шила»* [4, с. 135], – епітети: *«сміливо, щиро»* [4, с. 135]), гоноровита (перефразована фразеологічна одиниця: *«замкнула вуста і так глянула очима»* [4, с. 135]), *«гнучка, як пантера, і така ж мабуть метка, а строга як царівна»* [4, с. 65] (паралелелізм), *«рослина дика»* [4, с. 65], *«дівчина-звіроловка»* [4, с. 65] (епітети). Автор вводить окличне речення *«Ось вона, козака кров!»* [4, с. 65], щоб показати походження дівчини, гіперболізує – *«Звели їй до відьми в зуби полізти – полізе»* [4, с. 65].

Образи репресованих письменник створює через сукупність епітетів: *«Тисячі завинених в дрантя і коци і так напівголих, викинутих з вітчизни, з родини, з спільноти, погноблених, безправних, приречених... Вони були тупі і байдужі, виснажені... діти іншої, сонячної землі і іншого сонячного моря»* [4, с. 10].

2. Негативні образи (майор Медвин, тоталітарна система, втіленням якої став потяг «Дракон», пасажери «Експреса номер один»).

Майор Медвин – *«втілення могутності, сили і гонору своєї «пролетарської» держави»* [4, с. 28], *«тримається гідно, незалежно і гордовито»* [4, с. 28] (епітети). Ненависть до Многогрішного передають епітети *«скажена лють»* [4, с. 34], *«вирячені очі»* [4, с. 34]. Він є психічно нестабільним (епітети: *«зайвий хміль»* [4, с. 35], *«нервові тремтіння»* [4, с. 35], *«задушливі безсонні ночі»* [4, с. 35]), боягузом, *«володар душ людей і плюгавий злодюжка, порушник закону нетрів»* [4, с. 213] (епітети).

«Дракон» – величезний потяг, який перевозить репресованих у Сибір. Сама назва вказує на ніби спорідненість із небезпечною міфічною істотою, що одразу налаштовує читача на відповідне сприймання. Письменник в описі потяга вдається до епітетів (*«Спереду вогненоока голова»* [4, с. 4]), оксюморонів

(«велетенський двоокий циклоп» [4, с. 4]), порівнянь («прожектор – довгий вогненний хвіст» [4, с. 5], «наїжився ними, мов їжак» [4, с. 5]).

Образу «Дракона» протиставляється образ «Експреса номер один». Автор іронізує над пасажирами цього потяга, показуючи їхні вади: *«Працівники органів «революційної законності» і контрабандисти... І літні «відповідальні» панії, і ексцентричні, але так само «відповідальні» панни, чи то пак «товаришки» пані і «товаришки» панни з коханцями й без коханців, з портфелями і без, з партстажем і без... Закохані «кішечки» і ще більш закоханні «котики»...»* [4, с. 14]. Письменник застосовує образ-символ тигра, щоб показати всю «смугастість» цього контингенту.

Щоб надати образам твору цілісного оформлення, письменник вдався до низки прийомів:

1. Авторська характеристика (Григорій Многогрішний, майор Медвин, Денис Сірко, Гриць Сірко, Наталка Сірко, образи потяга й експреса, репресованого народу).

2. Інохарактеристика (Григорій Многогрішний, Денис Сірко, Сірчиха, Микола Сірко, Наталка Сірко).

3. Мовна характеристика (Григорій Многогрішний, Сірчиха, Наталка Сірко).

4. Самохарактеристика (Григорій Многогрішний, Наталка Сірко).

5. Характеристика за дією, вчинком (Григорій Многогрішний, майор Медвин, Денис Сірко, Сірчиха, Гриць Сірко, Наталка Сірко, «Експрес номер один»).

3.2 Роль художньої деталі

Іван Багряний у романі «Тигролови» вдається до побутових художніх деталей, які не просто виступають окрасою тексту твору, а й характеризують персонажів та їхні стосунки, фіксують певні етнічні архетипи: рушник, піч та ін.

Художній образ **пасіки** подається у спогадах про дитинство Григорія Многогрішного в лісі після втечі: *«Навколо гудуть бджоли. Він сидить, заплющивши очі, і йому здається, що він на пасіці... Це він маленький... Прийшов до дідуся... Під велетенською липою іконка Зосими і Саватія, а навколо вулики, вулики...»* [4, с. 44]. На згаданих іконах зображені покровителі бджільництва. У хаті Сірків також знайдемо образи святих, як незмінний атрибут традиційної української родини. Сірчиха також згадує про сім'ю свого діда, про те, як усі заповзято працювали в родині: *«Пасіка була вуликів з двісті»*. Саме цією деталлю автор показує працелюбство обох сімей, у деякому сенсі навіть їхню заможність, звертаючи увагу на давній український промисел. Сім'я мисливців ніколи в ті часи не бідувала, доказом цього є слова матері: *«Ми хліба сірого, синку, не їли!»* [4, с. 68], – оскільки сірий хліб вважали їжею незаможних людей.

Вишитий чи тканий **рушник** українці здавна вважали оберегом від злих сил та символом сімейного благополуччя. У творі ця деталь є невід'ємною частиною життя персонажів. Григорій марить, йому сниться мати, яка крутить веретено: *«Він лежить на гарячій печі і дивиться, як горить лампада і мерехтять образи під королівськими рушниками»* [4, с. 47]. Потім він бачить рушники в хаті Сірків: *«Глянув просто себе – рясно на покутті купчаться святі, прибрані королівськими рушниками, та ще такими, які в його бабусі були, там, у Трипіллі»* [4, с. 55]. Ці архетипні образи передають особливості української побутової культури, засвідчують, що головний персонаж серед своїх, хоч і перебуває на чужині.

Цікавим елементом декору з погляду смислового навантаження в помешканні постає **піч**. *«Піч помальовано квітами, межі квітами – два голуби цілуються... Чи два соколи... Два соколи!»* [4, с. 55]: зображення на печі – своєрідне віддзеркалення родини Сірків, адже в сім'ї панує злагода, яку приносять пташки, а самі **соколи** – символ сміливих людей. Соколом також Сірчиха називає свого покійного сина, із теплом згадуючи про його відважність [4, с. 66]. Образи печі та соколів також є архетипними.

Чільне місце посідають і художні деталі, які передають емоційні, пізнавальні чи вольові психічні стани персонажів. Однією з таких психологічних деталей є образ **сльози**. Сірчиха стримує себе від плачу, коли Григорій Многогрішний питає в неї, чи можна називати її матір'ю, адже вона нагадує йому його власну: *«Нічого, нічого, дитино, – заметушилась мати, втираючи нишком **сльозу**»* [4, с. 53]. Це вказує на стан співчуття, на зворушеність жінки від слів парубка. Коли Григорій приходять до Сірків востаннє, *«материнські **сльози** покотились, як тії брусниці розсипані»* [4, с. 219]. Це характеризує саму жінку як лагідну, чуттєву, справжню берегиню роду, яка здатна прийняти чужу дитину, як рідну.

Невимушена, доброзичлива атмосфера в сім'ї тигроловів передана через образ-деталь **сміх**: *«Гриць кидав угору п'ятака, а старий Сірко бистро ловив його на мушку.. То було весело. **Регім** стояв на подвір'ї, коли старий Сірко після кожного пострілу примовляв зітхаючи: «Ось так колись і я стріляв, як був молодим»* [4, с. 81], – старий мисливець іронізує над власним віком. Члени родини мають настільки гарні стосунки, що ніколи не ображаються, не мають злість у напружені моменти. Саме таку ситуацію ми можемо побачити в епізоді, коли Наталка стріляє у двох оленів одразу, і її брат залишається без трофея: *«Дорогою, сміючись, Грицько розповідав **беззлобно**, як його сестра піддурила»* [4, с. 123].

Отже, роман «Тигролови» насичений знаками української етніки, які є відбитком національної ментальності. Іван Багряний використав різні види художніх деталей, які позначають елементи побуту (пасіка, піч, рушник, соколи), емоційні стани (сльоза, сміх), щоб зобразити стосунки в традиційній українській сім'ї. Для неї притаманні гармонія, працьовитість. Члени родини дотримуються звичаїв, разом виконують роботу, підтримують один одного.

Висновки до третього розділу

Персонажі роману є достовірним відбитком доби репресій. Центральний образ, Григорій Многогрішний, – цілісна натура, яка має сильний характер. Письменник вкладає в нього риси справжнього борця за власну волю. Національна самоідентифікація Григорія свідчить про його непохитний патріотичний настрій, а готовність допомагати, навіть коли він сам у біді, робить його типовим героєм пригодницького роману. Про пригодницьку складову роману також свідчить і поляризація системи образів на позитивні (Григорій, Сірки) та негативні (Медвин, «Дракон» та «Експрес» як дві крайнощі тоталітарного устрою – або грати, або втрата себе та втеча у невідоме).

Для оформлення образної системи І. Багрянний використав ряд різноманітних художніх засобів та прийомів, таких як само-, іно- та авторська характеристика, характеристика через дії, мовні особливості персонажа, епітет, метафора, гіпербола, порівняння, паралелізм. Увів у текстову канву фольклорні елементи, які надали образам колориту.

Важливу роль у зображенні стосунків персонажів грає художня деталь. Нами була досліджена роль цього засобу в творенні образу сім'ї на прикладі родини Сірків. Митець апелює до архетипних уявлень українців і використовує одиниці культурного коду, до яких зараховуємо елементи побуту, праці.

ВИСНОВКИ

«Поетика» є основним теоретичним поняттям нашого дослідження. Початок його осмислення й використання сягає часів античності, коли філософи намагались з'ясувати, звідки він виник, як відбувалося становлення та розвиток його складників. Поняття тлумачили за допомогою різних підходів, визначали його спочатку як художню структуру твору, а згодом – як окрему галузь літературознавства.

Нині дослідження поетики твору є частиною його аналізу. Кожен науковець по-різному підходить до виділення її структурних елементів, тому ми синтезували результати їхніх напрацювань у таку систему категорій: світоглядна позиція письменника (О. Вялікова, Дж. Каллер, Ю. Ковалів, Ф. Прокопович, І. Франко); особливості композиції (С. Ковпик, Н. Тамарченко); жанрові особливості (Г. Клочек, С. Ковпик, А. Мойсієнко, Ф. Прокопович); образна система та художні засоби (Г. Клочек, С. Ковпик, М. Кодак, В. Лесин, Ф. Прокопович, О. Пулинець, І. Чепіга); стиль письменника (Г. Клочек, І. Франко); мовні особливості (А. Мойсієнко, Н. Тамарченко).

Огляд літературознавчо-критичних праць, присвячених роману «Тигрлови» І. Багряного, дозволяє нам зробити висновок, що попри наявність великої кількості праць, які торкаються проблеми аналізу цього твору, немає чітко структурованих напрацювань. Дослідники розглядають лише окремі аспекти твору, не досліджують його в системі.

Нам вдалося виокремити такі напрямки аналізу роману: дослідження образної системи твору (М. Жулинський, О. Ковальчук, Н. Королюк, О. Подосінова, М. Ткачук, Т. Яценко); ідейне спрямування «Тигрловів» І. Багряного (М. Жулинський, О. Ковальчук, Н. Королюк, І. Рада, О. Утріско, О. Шум); показ художньої майстерності митця, що виявляється в застосуванні низки поетичних засобів (І. Рада, В. Святовець, М. Ткачук, Т. Яценко, І. Романова).

Актуальною темою залишається вивчення жанру роману «Тигролови» І. Багряного, оскільки кожен знаходить ознаки того чи того жанрового різновиду.

Опрацювавши теоретичні джерела, ми дійшли до висновку, що досліджуваний твір ілюструє більшу частину типових ознак пригодницького роману. Однією з таких особливостей є спроба втримати увагу читача за допомогою інтриги – кожен розділ закінчується на цікавому місці, а наступні епізоди перегортають уявлення читача про подальший сюжет.

Невід’ємною частиною роману «Тигролови» є подорож. На початку твору Григорій Многогрішний знаходиться в потязі, який везе ув’язнених на Далекий Схід. Він тікає, і втеча стає його щасливим квитком, завдяки якому він знаходить кохання. Тут же виявляється мотив переслідування, який і тримає напругу, змушує переживати за позитивних персонажів – Григорія та Наталку.

Варто сказати й про мовні особливості твору. На відміну від канонічних зразків пригодницької літератури, «Тигролови» мають непритаманні їй розлогі пейзажі й описи побуту, але вони важливі для створення цілісної сюжетної картини. Проте більшість подій описані динамічно, дія переважає над описом.

Важливими є специфічні риси образної системи. Усі образи досліджуваного літературного зразка можна розподілити на дві полярні частини. Таке розмежування свідчить про дотримання загальнолюдських уявлень про морально-етичні категорії як добро та зло. Перше у творі завжди перемагає, і тому можемо говорити про повчальний зміст твору.

Виховний потенціал також полягає в порушених темах та проблемах у романі. Ми виокремили такі теми, висвітленні І. Багряним, що мають своє образне втілення:

1. Тема туги за рідним краєм.
2. Тема кохання.
3. Тема життя людини на лоні природи.
4. Тема життя і побуту.
5. Тема передбачення подій.

6. Тема смерті.
7. Тема мисливського життя
8. Тема міста
9. Тема солідарності.
10. Тема еміграції.
11. Тема виживання за антигуманного режиму.

Дослідження проблематики твору дало нам змогу виокремити ряд проблем:

1. Проблема стану України у складі Радянського.
2. Проблема впливу сталінських репресій на людей.
3. Проблема переслідування.
4. Проблема деградації країни.
5. Проблема переселенців та репресованих.
6. Проблема жіночої долі на чужині.
7. Проблема збереження людяності в жорстких умовах.
8. Проблема добра і зла.
9. Проблема жорстокості.
10. Проблема зради в подружніх стосунках
11. Проблема морального й духовного падіння
12. Проблема патріотизму.
13. Проблема історичної пам'яті.
14. Проблема ризику власним життям.

Система образів твору І. Багряного має специфічні риси, приманні для образної системи пригодницького жанру. Персонажі роману є достовірним відбитком доби репресій. Центральний образ, Григорій Многогрішний, – цілісна натура, яка має сильний характер. Письменник наділяє його рисами справжнього борця за власну волю. Національна самоідентифікація Григорія свідчить про його непохитний патріотичний настрій, а готовність допомагати, навіть коли він сам у біді, робить його типовим героєм пригодницького роману. Про пригодницьку складову роману також свідчить і поляризація

системи образів на позитивні (Григорій, Сірки) та негативні (Медвин, «Дракон» та «Експрес» як дві крайнощі тоталітарного устрою – або грати, або втрата себе та втеча у невідоме).

Для оформлення образної системи І. Багрянний використав ряд різноманітних художніх засобів та прийомів, таких як само-, іно- та авторська характеристика, характеристика через дії, мовні особливості персонажа, епітет, метафора, гіпербола, порівняння, паралелізм. Увів у текстову канву фольклорні елементи, які надали образам колориту.

Важливу роль у зображенні стосунків персонажів грає художня деталь. Нами була досліджена роль цього засобу в творенні образу сім'ї на прикладі родини Сірків. Роман насичений знаками української етніки, які є відбитком національної ментальності. І. Багрянний використав різні види художніх деталей, які позначають елементи побуту (пасіка, піч, рушник, соколи), емоційні стани (сльоза, сміх), щоб зобразити стосунки в традиційній українській сім'ї. Для неї притаманні гармонія, працьовитість. Члени родини дотримуються звичаїв, разом виконують роботу, підтримують один одного.

Отже, «Тигролови» І. Багряного – роман, який визначається використанням значної кількості різноманітних художніх засобів та прийомів. Аналіз таких складників поетики як жанрова специфіка, тематика, проблематика, образна система крізь призму художнього слова дав нам змогу виділити особливості цього твору та дослідити його пригодницький аспект. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні особливостей творення негативних персонажів за допомогою методів психопетики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айзенбарт Л. Поетика: проблема тлумачення термін. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*, 2015. Вип. 54. С. 142–145. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_54_55 (дата звернення 18.09.2018).
2. Айхенвальд Ю. Поэтика. Словарь литературных терминов: В 2 т. Т. II. С. 633–636
3. Аристотель. Сочинения : в 4 т. под общ. ред. А. Доватура. Москва : Мысль, 1983. Т. 4. 830 с.
4. Багрянний І. Тигролови: Роман та оповідання. Післямова М. Жулинського; Упоряд. О. Гаврильченка та А. Коваленка. Київ : Молодь, 1991. 264 с. : іл.
5. Балаклицький М. Іван Багрянний: «Нова релігійність» як конструктор художньої творчості : автореферат дис. канд. філол. наук. Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2003. 20 с. URL : <https://www.twirpx.com/file/2361794/> (дата звернення 24.11.2019)
6. Богуславська Л. Народна оселя у романі Івана Багряного «Тигролови». Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. 2016. № 7. С. 69–73. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vrabia_2016_7_10 (дата звернення 02.02.2018)
7. Бритиков А. Детективная повесть в контексте приключенческих жанров. – русская советская повесть 20-30х годов. Санкт-Петербург : Наука, 1976. С. 408–453.
8. Бродюк Ю Поетика в сучасному літературознавчому дискурсі. URL : <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/12/7.4.10.pdf> (дата звернення 18.09.2018).
9. Вулис А. Поэтика детектива. Новый мир, 1978. С 244–258.
10. Вулис А. Приключенческая литература : о теории и практике. Звезда Востока, 1982. С. 170–176.

11. Вялікова О. Концептуальний зміст феномену «поетика постмодернізму» в контексті розвитку поетики як науки. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки*. 2009. Вип. 81 (3). С. 237–240. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81\(3\)__56](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81(3)__56) (дата звернення 18.09.2018).
12. Горький М. О літературе. Москва : Советская Россия, 1980. 479 с.
13. Грифцов Б. Теория романа. Москва : Гос.акад.худож.наук, 1927. 151 с.
14. Гуляев Н. Теория литературы. Москва : Высшая школа, 1977. 278 с.
15. Дмитренко В. Творчість митців об'єднання "Ланка"–МАРС у літературному процесі першої третини ХХ століття : аспекти перцепції та рецепції [Текст] : дис. д-ра філол. наук. Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2009. 403 с.
16. Жулинський М. Іван Багряний у дзеркалі критики. Багряний. Вибрані твори. Київ, 2006. С. 642–650.
17. Историко-литературный процесс. Проблемы и методы изучения. Санкт-Петербург : Наука, 1974. 274 с.
18. Каллер Дж. Теория литературы: Краткое введение. Пер. с англ. А. Георгиева. Москва : Астрель (АСТ), 2006. 158 с.
19. Клочек Г. Так що ж таке поетика? *Поетика*. Відп. ред. В. Брюховецький. Київ : Наукова думка, 1992. С. 5–15.
20. Клочек Г. «Художній світ» як категоріальне поняття. Слово і Час. 2007. № 9. С. 3–14.
21. Ковалів Ю. Українська поезія першої половини ХХ століття. Київ : Укр. мова та л-ра, 2000. 40 с.
22. Ковальчук О. Ми є. Були. І будем ми! (Вивчення роману І. Багряного «Тигролови»). Дивослово. 1999. № 7. С. 36–41.
23. Ковпик С. І. Основні складові поетики української драматургії першої половини ХІХ століття : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 425 с.
24. Кодак М. Поетика як система : монографія. Київ : Дніпро, 1988. 158 с.

25. Кодак М. Авторська свідомість і класична поетика : монографія. Київ : Фоліант, 2006. 336 с.
26. Королюк Н. Філософське осмислення величі людського духу (за пригодницьким романом І. Багряного «Тигролови»). Українська мова та література. 2010. № 46–47. С. 23–29.
27. Костюк Г. Зустрічі й прощання : спогади. Едмонтон : Канад. ін-т укр. студій : Альбертський ун-т, 1987. Т. 1. 743 с.
28. Костюк Г. Іван Багряний. У світі ідей та образів : вибране : критич. та іст. – літ. роздуми 1930–1980. Мюнхен : Сучасність, 1983. 537 с.
29. Краткая литературная энциклопедия. Т.5. Москва : Советская энциклопедия, 1978, 976 стб.
30. Маланій Н. Екзистенціали жаху і відчаю у романах І. Багряного «Людина біжить над прірвою» та Е. М. Ремарка «Час жити і час помирати». Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Літературознавство, 2015. № 42. С. 210–215. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU1_2015_42_40 (дата звернення 02.09.2018)
31. Михида Л. Нові сторінки в історії написання роману І. Багряного «Тигролови». Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. Праць. Ред. кол. : Л. Бублейник, А. Козлов (відп. ред.), Г. Семенюк (гол. ред.) та ін. Київ : Твімінтер, 2009. Вип. 34 ч. 1. С. 327–344.
32. Михида Л. Творча та політична діяльність І. Багряного в оцінці В. Винниченка. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки, 2010. Вип. 92. С. 189–193. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2010_92_29 (дата звернення 02.09.2018)
33. Мойсієнко А. Поетика слова і світу. *Мовознавство*. 2008. № 4–5. С. 32–39. URL : https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=441 (дата звернення 25.01.19)

34. Мошенская Л. Мир приключений и литература. Вопросы литературы, 1982. № 9. С. 170–202.
35. Олейникова О. Жанр приключенческого романа и творчество Томаса Майна Рида : дис. канд. фил. наук. Москва, 1984. 190 с.
36. Подосінова О. Втілення духовності в образі Григорія Многогрішного в романі «Тигролови» І. Багряного. Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. Київ, 2002. Вип. 14. С. 333–337.
37. Поэтика : словарь актуальных терминов и понятий. Под общ. ред. Н. Тамарченко. Москва : Издательство Кулагиной Intrada, 2008. 358 с.
38. Поспелов Г. Может ли быть романтизм без романтики? Вопросы литературы, 1964. С. 100–113.
39. Прокопович Ф. Сочинения. Под ред. И. Еремина. Москва – Санкт-Петербург : Издательство АН СССР, 1961. 512 с.
40. Рада І. «Рядок митця – це гаптування, що в кожній стебнівці його багато спогадів...» : І. Багрянний «Тигролови»ю Українська література в загальноосвітній школі. 2001. № 6. С. 24–27.
41. Романова І. Герой у протистоянні зі світом (на матеріалі роману І. Багряного "Тигролови"). Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство, 2014. Вип. 3 (2). С. 192–200. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2014_3%282%29__20 (дата звернення 02.09.2018)
42. Романова І. Романи І. Багряного "Скелька" та "Тигролови" в контексті ідейних тенденцій української літератури першої половини ХХ ст. Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. Сер. : Літературознавство. 2014. Вип. 1(1). С. 144–151. URL : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzl_2014_1\(1\)__17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzl_2014_1(1)__17.pdf). (дата звернення 02.09.2018)
43. Савченко З. «Романтика вітаїзму» (активний романтизм) в українській прозі першої половини ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 1999. 20 с.

44. Святовец В. Художня деталь і вся палітра (до вивчення роману І. Багряного «Тигролови»). Урок української. 2004. № 3. С. 45–47.
45. Словарь литературоведческих терминов. Под ред. Л. Тимофеева, С. Тураева. Москва : Просвещение, 1974. 509 с.
46. Словник літературознавчих термінів. За ред. В. Лесина, О. Пулинця. Київ : Рад. школа, 1965. 432 с.
47. Словник української мови : в 11 томах. Том 7, 1976. 723 с.
48. Сподарець М. Іван Багряний – романіст (Проблематика та жанрово-стильова своєрідність) [Текст] : дис. канд. філол. наук. Харківський держ. ун-т. Харків, 1997. 125 с.
49. Табунщик Т. Пригодницька література: генеза, специфіка та особливості становлення. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Філологічні науки, 2013. Вип. 4. С. 268–272. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2013_4.11_58 (дата звернення 20.03.2019)
50. Ткачук М. Художній наратив прозових текстів І. Багряного. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль : 2007. С. 365–383.
51. Українська мова : енциклопедія. Ред. кол. В. Русанівський О. Тараненко, М. Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2004. 824 с.
52. Утріско О. "Тигролови" Івана Багряного та галицький пригодницький роман 30-х років ХХ століття: проблема актуалізації типологічного зіставлення. Парадигма. 2011. Вип. 6. С. 123–131. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/paradig_2011_6_12.pdf. (дата звернення 02.09.2018)
53. Франко І. Зібрання творів у 50 т. Ред. кол. М. Берштейн, Б. Деркач, С. Зубков та ін. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 31 : Літературно-критичні праці (1897–1899). 596 с.
54. Храпченко М. Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы. Собр.соч.:В 4х томах. Москва : Худож.литер., 1981. Т. 3. 431 с.

55. Цейтлин А. К социологии литературного жанра. Русский язык в советской школе, 1929. С. 3–10.

56. Шапошникова О. Дискурс героїзму в романах Івана Багряного. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія, 2015. Вип. 73. С. 204–209. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2015_73_54 (дата звернення 07.09.2018)

57. Шугай О. Іван Багряний або Через терни Гетсиманського саду : роман-дослідження. Київ : Рада, 1996. 480 с.

58. Шугай О. Голгофа Івана Багряного. Багряний І. Золотий бумеранг : вірші ; поеми ; роман у віршах ; сатира та інші поезії. Київ : Рада, 1999. С. 638–657.

59. Шум О. Збереження символічності назви роману І. Багряного "Тигролови" у іншомовних перекладах. Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Серія : Філологічна. 2014. Вип. 49. С. 251–252. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2014_49_78.pdf (дата звернення 02.09.2018)

60. Яценко Т. Національні традиції родинного виховання в романі І. Багряного «Тигролови». Українська література в загальноосвітній школі. 1999. № 2. С. 30–35.

61. Яценко Т. Українська родина на трагічних скрижалях історії (За твором І. Багряного «Тигролови»). Українська література в загальноосвітній школі. 1999. № 1. С. 29–34.